

KELÉNYI BORBÁLA

KANIZSAI DOROTTYA VÉGRENDELETE ÉS A BAJCSI PÁLOSOKNAK TETT ADOMÁNYAI*

„Mint a sötét asszony a mohácsi téren,
úgy jár a Felejtés köztünk, és egyenként
elhantolja holtainkat.
Szolgái fáklyákat tartanak kezökben
és a fáklya fénye a lombokra föccsen
s különös árnyakat ingat...”¹

Jelen tanulmány Kanizsai Dorottyának a Baranya megyei pálosok számára tett adományait vizsgálja három forrás: Kanizsai Dorottya végrendelete (1525), valamint két, az adományokat megerősítő nádori, illetve királyi oklevél (ld. Függelék) alapján.² A végrendelet már csak másolatban olvasható, bár Takáts Sándor még ismerte az eredeti példányt, mely a Nádasdy levéltárban (akkor még Bécsben) maradt fenn.³ A két oklevél a bajcsi pálosoknak tett adományok hitelességét volt hivatott bizonyítani, mivel a hosszú, jelenleg ismert végrendelet érvényessége nem bizonyítható; a pálosok feltehetőleg ezért eszközölték ki először a nádornál,

* A dolgozat a szerzőnek Kanizsai Dorottya végrendeletével foglalkozó kutatása része. A tanulmány elkészítésében nyújtott segítséget köszönöm Érszegi Gézának és Draskóczy Istvánnak.

- 1 *Babits Mihály*: Kanizsai Dorottya. In: Babits Mihály összes versei. 1902–1937. Bp., 1942. (Babits Mihály összegyűjtött munkái I.) 336. p.
- 2 Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár (A továbbiakban: DL) 24152; DL 24153.
- 3 Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (A továbbiakban: DF) 286364 (Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Wien Hoffinanz: Ungarn, ROTE 1 B 219237). A Nádasdy család levéltárába azáltal került, hogy Dorottya vagyona Kanizsai Orsolyára szállt, aki Nádasdy Tamás felesége lett. A Nádasdy vagyon és ezzel együtt a Kanizsai levéltár pedig a Wesselényi-összeesküvés leleplezése után Nádasdy Ferenc elítélésével került Bécsbe. Az Ungarische Akten gyűjteményéhez tartozott nagyszámú magyar oklevél, továbbá a Wesselényi-féle összeesküvés résztvevői elleni per anyagából Nádasdy Ferenc és Zrínyi Péter családi irataira vö. *Buzási János*: Haus- Hof- und Staatsarchiv, Bécs: Ungarische Akten: Allgemeine Akten: Tematikus repertórium. Bp., 1977. (Levéltári leltárak 70.) 6. p. Kanizsai Dorottya végrendeletének a bécsi adatok alapján a Magyar Országos Levéltárban kellene lennie, de jelenleg nem fellelhető.

majd a királynál az adomány oklevélbe foglalását. A végrendeletből csak a bajcsi pálosokra vonatkozó részletet emeltem ki.

Bevezetés

A középkori ember egyik legfontosabb célja saját és családja lelki üdvének biztosítása volt.⁴ Ha valaki végrendelet nélkül, azaz *intestate* halt meg, arra úgy tekintettek, mintha gyónás nélkül halálozott volna el.⁵ Ennek megfelelően a végrendeleten belül fontos rész volt az egyházi intézmény(ek) vagy személy(ek) örökösként való megnevezése;⁶ igen sokszor a végrendelező leggyakoribb lakóhelyéhez közel eső egyház volt a kedvezményezett, azonban vagyonosabb testtárs esetében egyéb intézmények is szóba jöhettek, általában kolostorok. Ezek legtöbbször ugyancsak a közelben voltak találhatóak, ám az is előfordult, hogy a messzebb fekvők is adományt nyertek.

A középkor korai időszakában a birtokadomány volt a legáltalánosabb örök-hagyási fajta, azonban a pénzadomány — főleg városi környezetben — egyre gyakoribbá vált, már csak azért is, mert a koldulórendek a középkor végéig nem fogadtak el birtokot.⁷ Míg a XIII. században a ferences kolostorokra hagyományoztak legszívesebben, a későbbiekben a pálosok lettek népszerűbbek.⁸ A pálos

4 *F. Romhányi Beatrix*: „Heremitis Sancti Pauli lego”. Közvetlen és közvetett pénzadományok a pálosoknak. In: *Testis temporum, vita memoriae. Ünnepi tanulmányok Pálóczi Horváth András 65. születésnapjára*. Szerk.: F. Romhányi Beatrix. *Studia Caroliensia* (2006) 3–4. sz. 65–70. p. (A továbbiakban: *Romhányi*, 2006.) 65. p.

5 *Bónis György*: Középkori jogunk elemei: római jog, kánonjog, szokásjog. Bp., 1972. 93. p.; *Ér-szei Géza*: A pápai diplomácia kezdeti lépései Károly Róbert trónra segítéseért. Miklós pápai legátus magyarországi működéséhez. In: Károly Róbert és Székesfehérvár. Magyar királyok és Székesfehérvár II. Szerk.: Kerny Terézia–Smohay András. Székesfehérvár, 2011. 16–31. p. (A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum kiadványai 6.) 24. p.

6 Ezt szabályozta az 1515. évi veszprémi zsinat. Ld.: A veszprémi egyház 1515. évi zsinati határozatai. Közzéteszi: Solymosi László. Bp., 1997. 21–22. p.; *Solymosi László*: Vallásos élet az 1515. évi veszprémi szinodális könyv tükrében. In: *In memoriam Barta Gábor*. Barta Gábor emlékére. Szerk.: Lengvári István. Pécs, 1996. 117. p.

7 *Romhányi*, 2006. 65. p.

8 A pálosok belső fegyelme miatt a késő középkorban a rend vonzereje nőtt. Ezt támasztja alá Kapisztrán Szent János mondása is: *Ha szenteket akartok látni, menjetek Nosztrára!* (*Török József-Legeza László*: A magyar egyház évezrede. Bp., 2000. 94. p.). Lelkipásztori teendőket már a XIV. században végeztek (*Pásztor Lajos*: A magyarság vallásos élete a Jagellók korában.

rend szabályzata nem tiltotta a birtok elfogadását, ám a XIV–XV. század fordulójától egyre többször kaptak közvetett vagy közvetlen pénzadományt. Nagyobb összeget leginkább építkezésre volt szokás hagyományozni.⁹ Az ingóságokat ritkán részletezték, inkább csak utaltak rá, de természetesen részletes jegyzékre is található példa, amelyben közölték a tárgy értékét, és gyakran azt is hozzátették, hogy eladás vagy átalakítás céljából testálták. A liturgikus tárgyakat egy-egy egyházi intézményre, liturgikus használatra hagyták. Míg a XV. század eleje-közepe táján az adományok közül egy adott pénzösszeg volt gyakoribb, addig a XVI. században inkább értéktárgyak, esetleg jószágok kerültek előtérbe — természetesen az ingatlan adományozása sem tűnt el teljesen.¹⁰

Az adományozó az adományozott templomtól vagy szerzetesrendtől sokszor azt kérte, hogy misemondás közben emlékezzenek róla meg. Nevüket egy, a szószéken tartott könyvbe volt szokás beírni. Eleinte felolvasták a neveket, de ezek számának megnövekedésével már csak általánosságban emlékeztek meg róluk. A legtöbben — akik megtehették — külön misét mondatnak saját, szüleik vagy rokonaik lelki üdvéért. Igen gyakran gyászmisét mutattak be, mely az egyház tanítása szerint többet használt a halott lelki üdvének, mivel az érte való külön imákat is tartalmazta. A temetés napja mellett a Nyugaton elterjedt gyakorlat szerint a halálozás harmadik, hetedik és harmincadik napján mutattak be misét. Mivel a középkor második felétől a temetés napja egybeesett a halál utáni har-

Bp., 2000. [A továbbiakban: *Pásztor*, 2000.] 9. p.) és 1352-ben pápai engedélyt kaptak a hozzájuk közel álló világiak gyónatására is (*Kubinyi András*: Magyarország és a pálosok a XIV–XV. században. In: *Decus Solitudinis. Pálos évszázadok*. Szerk.: Sarbak Gábor. Bp., 2007. 40–56. p. [A továbbiakban: *Kubinyi*, 2007.] 44. p.). Mivel a társadalom minden rétege körében kedveltek voltak életszentségük miatt (*Kisbán Emil*: A magyar Pálosrend története. I. köt. (1225–1711). Bp., 1938. [A továbbiakban: *Kisbán*, 1938.] 137. p.), így az uralkodók közül az Anjou királyok és Hunyadi Mátyás különösen kedvelték és támogatták a pálosokat (*Gyöngyösi, Gregorius*: *Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae*. Szerk.: Hervay Ferenc L. Bp., 1988. [Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Condita a Juhász, Ladislaus. Series Nova, Tomus XI.] [A továbbiakban: *Vitae fratrum*.] 133–134. p.; *Knapp Éva*: Pálos gazdálkodás a középkori Baranya megyében. Bolla Ilona emlékének. In: *Pálos rendtörténeti tanulmányok*. Szerk.: Sarbak Gábor. Csorna, 1994. 62–103. p. [Varia Paulina I.] [A továbbiakban: *Knapp*, 1994.] 66. p.). A Kubinyi által vizsgált ötven Jagelló-kori köznemes és mágna végrendeletében kétharmaduk adományozott kolostornak — általában egyszerre többnek –, amelyből 24 ferences, 13 pálos, 6 domonkos, 2 ágostonos remete kolostor, 4 azonosíthatatlan, 4 apácakolostor, 1 ferences beginaház volt. (*Kubinyi András*: Főúri és nemesi végrendeletek a Jagelló-korban. In: *Soproni Szemle*, 53. (1999) 334. p.; *Kubinyi*, 2007. 47. p.)

9 *Romhányi*, 2006. 66. p.

10 *Romhányi*, 2006. 68–69. p.

madik nappal, a legtöbb misealapítvány az első, a hetedik és harmincadik napot jelölte meg. Magyarországon is ezeket a szokásokat követték. Ezen napok között gyakori volt a mindennapi szentmise bemutatása. Ezt a hétnapos misesorozatot a XIV. század óta szokás volt felajánlani Krisztus szenvedéseinek emlékére, vagy Szűz Mária tiszteletére. A XII. századtól engedélyezte az egyház napi több mise tartását, a XV. században a napi 2–3 mise bemutatása is elterjedt. Külföldi példákhoz képest Magyarországon ritka volt a halál évfordulóján tartott mise. Nem volt kötelező előírás vagy hagyomány arra vonatkozóan sem, hogy milyen misét kell bemutatni. Az örökös miseadományt tevők általában a városi polgárság vagy a nemesség gazdagabb rétegéből kerültek ki, és pénz- és birtokadománnyal gyarapították a szentmise mondatásával megbízott egyházat. Gyakran előfordult, hogy a hagyományozó nemcsak a héten tartandó misék számát határozta meg, hanem azt is, hogy kinek a tiszteletére mutassák be, így Krisztus, Szűz Mária vagy valamelyik szent tiszteletére. Bár nem volt erre vonatkozó kötelezvény, lassan kialakult annak a szokása is, hogy egyes napokon Krisztust, Szűz Máriát, vagy egy adott szentet kell külön tisztelni. Elterjedt szokás volt a heti több mise mondatása is. A misealapítványok az egyházi bevételek jelentős részét tették ki.¹¹

Kanizsai Dorottya élete

Kanizsai Dorottya 1478 körül született, születési helyét nem ismerjük. Egyes források szerint Kanizsai Miklós soproni ispán leánya, de a Takáts Sándor alapján dolgozó történészek megállapítása szerint id. Kanizsai László, Miklós testvéreinek a lánya, amit az támaszt alá, hogy leveleiben ifj. Lászlót testvéreinek nevezi, ill. végrendeletében Kanizsai Jánost fivéréként említi.¹² Főgel szerint apja Kanizsai György, anyja, Rozgonyi Klára, Rozgonyi János és Lendvai Bánffy Dorottya leánya.¹³ Reiszig Ede, Engel Pál és Érszegi Géza Dorottyát Kanizsai Miklós lánya-

11 A számokat a Szentírás és a számmisztika határozta meg. Krisztus halála után 3 napig feküdt a sírban, Jákob halála után 7, Mózes halála után 30 napig tartott a gyász. (*Pásztor*, 2000. 78–92. p.)

12 *Takáts Sándor*: Kanizsai Dorottya. In: *Az Újság*, (1916. máj. 10.) 130. sz. 3–4. p.; *Uő*: Kanizsai Dorottya. In: *Takáts Sándor*: Magyar nagyasszonyok. Bp., 1926. 53–91. p. (A továbbiakban: *Takáts*, 1926.) 57. p. Azonban a *frater* szó tágabb értelemben atyafit jelent. (*Fügedi Erik*: A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása. Bp., 1970. 91. p.)

13 *Főgel József*: II. Lajos udvartartása 1516–1526. Bp., 1917. (A továbbiakban: *Főgel*, 1917.) 34. p.

ként azonosította, testvérei, György és Katalin mellett. Apjának testvérei János, László és Lőrinc voltak. György fia László volt, akinek felesége Bélteki Drágfi Anna, gyermekeik Farkas, Katalin, Orsolya, Ferenc, és Magdolna.¹⁴ A Kanizsai család mind birtokai nagyságát, mind a nekik jutott hivatalokat tekintve nem tartozott a leghatalmasabb mágnások közé.¹⁵

Kanizsai Dorottya első férje Geréb Péter nádor, második férje Perényi Imre nádor volt. Vingárti Geréb Péter a Mátyás-kor *homo novus*,¹⁶ I. Mátyás kedvelt hadvezére, utolsó udvarmestere (II. Ulászló alatt is 1494-ig az maradt),¹⁷ 1478–1479-ben erdélyi vajda, 1486–1489-ben és 1490–1494-ben ajtónállómeszter, 1495–1500 között országbíró, 1500–1503 között nádor,¹⁸ 1501–1502 között helytartó.¹⁹ A Hunyadi család közeli rokona, ugyanis I. Mátyással unokatestvérek voltak: Szilágyi Erzsébet testvére, Zsófia volt Péter anyja.²⁰ Bár a számos Mátyás-

14 *Reiszig Ede*: A Kanizsaiak a 15. században. Második közlemény. In: Turul, 55. (1941) 3–4. sz. 71–81. p. (A továbbiakban: *Reiszig*, 1941.) 81. p.; *Érszegi Géza*: Középkor. In: Sárovar monográfiája. Szerk.: Horváth Ferenc. Szombathely, 1978. (A továbbiakban: *Érszegi*, 1978.) 107. p. A Mohács utáni adatokat ld. *Sinkovics István*: Sárovar társadalmi, politikai és hadtörténete 1530–1848. In: Sárovar monográfiája. Szombathely, 1978. (A továbbiakban: *Sinkovics*, 1978.) 341–417. p.; *Engel Pál*: Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Középkori magyar genealógia. (CD Adatbázis) Bp., 2001. (A továbbiakban: *Engel*, 2001.) Oslinem, 5. tábla: Kanizsai. A Kanizsai család XV. század végi, XVI. század eleji történetére vonatkozó adatokat és két Kanizsai László-féle számadást ld. még *Czövek Zoltán*: Három középkor végi számadás a Nádasdy-levéltárból. In: Fons, 14. (2007) 119–166. p., Kanizsai László számadásaira pedig *Nógrády Árpád*: Kanizsai László számadáskönyve. Bp., 2011. (História Könyvtár. Okmánytárak. 8.).

15 *Érszegi*, 1978. 156. p.

16 *Kubinyi András*: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idején. In: Századok, 122. (1988) 147–215. p. (A továbbiakban: *Kubinyi*, 1988.) 169. p.

17 *Fögel József*: II. Ulászló udvartartása 1490–1516. Bp., 1913. (A továbbiakban: *Fögel*, 1913.) 59. p.

18 *Kubinyi*, 1988. 205. p.; *Péter Katalin*: Kanizsai Dorottya. In: Szürke eminenciások a magyar történelemben. Szerk.: Szentpéteri József. Bp., 2003. 46–49. p. (A továbbiakban: *Péter*, 2003.) 48. p.; *Engel*, 2001. Kaacsics nem, 6. tábla: Geréb (vingárti).

19 *C. Tóth Norbert*: Az 1501. évi tolnai országgyűlés. Adatok a királyi adminisztráció működéséhez. In: Századok, 143. (2009) 1467–1470. p.

20 *Engel*, 2001. Szilágyi (horogszegi); *Antonio Bonfini*: Rerum Hungaricarum decades I–IV. Szerk.: Fögel József–Iványi Béla–Juhász Lajos. Lipsiae, 1936–1976. (A továbbiakban: *Bonfini*, 1936–1976.) IV.8.193. IV/1. 161. p.; *Antonio Bonfini*: A magyar történelem évtizedei. Ford.: Kulcsár Péter. Bp., 1995. (A továbbiakban: *Bonfini*, 1995.) 894. p.; *E. Kovács Péter*: A Hunyadi-család. In: *E. Kovács Péter*: Mathias Corvinus. Szerk.: Mátis Lívia. Bp., 1990. 23. p.; *Kubinyi*

tól kapott adomány mellett Geréb Péter az uralkodó bizalmasa,²¹ s Corvin János barátja is volt, pályája csúcsára mégis II. Ulászló idejében érkezett. Nádorrá való kinevezése után, 1500-ban kötött házasságot Dorottyával.²² Amikor Geréb Péter Valpón utolsó napjait élte,²³ Corvin János a harctérről nagybátyja halálos ágyához sietett. Ekkor Geréb az Ernusztokkal kötött örökösödési szerződését megmásítva, Corvin Jánost tette meg javainak egyetemes örökösévé. Az örökség legfőbb birtokai Vingárd, Horogszeg, Telek, a munkácsi uradalom, Fogaras vára és uradalma, Eszék városa, Valpó vára, Szombathely és Bodolya, Atya vára, Drazád, Hagymás birtokok, Gara és Darnóc várak, Czerna és Szentmiklós mezővárosok voltak.²⁴ Ám a régebbi szerződés alapján az Ernusztok is követelték részüket, sőt, a király sem szívesen mondott le a magszakadás miatt reá háramló örökösödési jogról. Végül Corvin János a per helyetti egyezség létrehozásával Enyingi Török Imrét bízta meg, s az első megállapodás Pécssett, 1503. március 19-én kötött. Eszerint Valpó és Atya várak, a szombathelyi kastély Bodolya mezővárossal Kanizsai Dorottyának jártak özvegyi tartásul, azzal a kitételrel, hogy az özvegy halála után egyenlően osztoznak. A végleges egyezséget némi változtatásokkal 1503. május 16-án, a pécsváradi konvent előtt kötötték. Corvin János a rá eső részt nem örökön, hanem 100 000 forint értékben, mint zálogos birtokot kapta meg. A Kanizsai Dorottyának juttatott birtokot halála után az Ernusztok Corvin Jánosnak engedték át, ezen kívül a két fél egymással kölcsönös örökösödési szerződésre lépett.²⁵ A király 1503. szeptember 18-án hagyta jóvá az egyezséget, de Drazád és Hagymás

András: Mátyás király. Bp., 2001. 16. p.; *Uő*: Hunyadi Mátyás, a személyiség és király. In: *Aetas*, 22. (2007) 3. sz. 84. p.

- 21 Geréb Péter és Mátyás a király halálos ágyánál is jelen volt (*Bonfini*, 1936–1976. IV.8.193. IV/1. 161. p.; *Bonfini*, 1995. 894. p.).
- 22 Ő ekkor negyvenes éve elején járt, az ifjú feleség kb. 20 éves lehetett. (*Péter*, 2003. 48. p.)
- 23 Atyán temették el testvérei mellé (*Temesváry János*: Geréb László volt erdélyi püspök halála (1502). In: *Erdélyi Múzeum*. Új folyam VI. 28. köt. (1911). 237. p.), Csorba Csaba szerint Valpón, bár ő a halál évének 1504-et jelöli meg (*Csorba Csaba*: Regényes váraink. Bp., 2002. 326. p.).
- 24 Geréb Péter 1503 február közepe táján halt meg. (*Schönherr Gyula*: Hunyadi Corvin János 1473–1504. Bp., 1894. [A továbbiakban: *Schönherr*, 1894.] 287. p.)
- 25 Továbbá az Ernuszt testvéreké lett Munkács és a fogarasi vár és uradalom fele, Corviné Fogaras másik fele, illetve Vingárd, Telek, Horogszeg, Drazád, és Hagymás, az összes Valkó megyei birtokkal. Cserébe Corvin a pécsi püspökséghez tartozó iváncái kastélyt váltotta vissza Szentpéteri Lászlótól, vagy Kis-Horvát János és Bánfi Lőrinc kezén levő larai kastéllyal kárpótolta a püspökséget, és Eszék városát közösen birtokolták. (DL 21173; DL 65537; *Schönherr*, 1894. 288–289 p.)

birtokokkal együtt kivette belőle Eszék városát, és az oklevélből — Schönherr véleménye szerint — saját kezűleg törölte ki Fogaras várát és tartozékait.²⁶

Kanizsai Dorottya második férje 1504-től Perényi Imre nádor, aki már a tisztség elnyerése előtt is jelentős szerepet töltött be a királyi udvarban.²⁷ Első felesége Bátori Borbála volt, gyermekeik: Ferenc, Péter és Borbála.²⁸ 1490–1504-ig asztalnokmester,²⁹ 1504-ben családjával megkapta Abaúj vármegye örökös ispánságát.³⁰ 1505 májusától (haláláig) nádor,³¹ 1509–1510-ben, majd 1510–1511-ben és 1515-ben, amíg II. Ulászló Prágában tartózkodott, Perényi Imre volt a helytartó.³² 1512–1513-ig horvát, szlavón és dalmát bán.³³ 1517-ben I. Miksa császár kinevezte birodalmi hercegnek (hercegi neve Sokloys, azaz Siklósi volt), ám ezt a cí-

-
- 26 DL 21173; DL 65537; *Schönherr*, 1894. 290. p.
- 27 1502-ben Foix-i Anna fogadóbizottságának egyik tagja volt a Dráván való átkeléskor (*Fögel*, 1913. 129., 148., 150. p.) és II. Ulászló később is gyakran kikérte tanácsát (*Fögel*, 1913. 53. p.), a Habsburg-Jagelló házassági szerződés megkötésében is nagy szerepe volt. A család Mátyás alatti történetét ld. *Tringli István*: Hunyadi Mátyás és a Perényiek. In: *Levéltári Közlemények*, 63. (1992). 1–2. sz. 175–192. p.
- 28 *Reiszig*, 1941. 78. p.; *Engel*, 2001. Perényi 2. tábla: terebesi ág; *C. Tóth Norbert*: Ki kicso-da az ecsedi Bátori családban. A Bátori család ecsedi ágának tagjai 1377–1541. In: *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 44. (2009) 1. sz. 5–47. p. (A továbbiakban: *C. Tóth*, 2009.) 31., 47. p. (Bátori Borbála sok helyen Bátori Magdolna néven fordul elő, ld. *Nagy Iván*: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I–XIII. Pest, 1857–1868. IX. 226. p.; *Fejes János*: Siklós múltja. Siklós, 1937. [A továbbiakban: *Fejes*, 1937.] 118. p.); *Bándi Zsuzsanna*: Északkelet-magyarországi pálos kolostorok oklevelei. In: *Borsodi Levéltári Évkönyv*, 5. (1986) 557–725. p. (A továbbiakban: *Bándi*, 1986.) 677–678. p. (Terebes 14. sz.). Perényi Imre nádor leánya 1520-ban kolostorba vonult. (*Kubinyi András*: Mágánások a középkor végén. In: *Rubicon*, (1994) 10. sz. 15. p.).
- 29 *Neumann Tibor*: Békekötés Pozsonyban — országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492). (Második közlemény). In: *Századok*, 145. (2011) 304. p.
- 30 *Kubinyi*, 1988. 206. p.; *Fögel*, 1913. 60. p.
- 31 *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971. (A továbbiakban: *Bónis*, 1971.) 356. p.
- 32 Részletesen adatolva ld. *C. Tóth Norbert*: Perényi Imre nádor királyi helytartóságai. In: *Aktualitások a magyar középkorkutatásban*. Szerk.: Font Márta–Fedeles Tamás–Kiss Gergely. Pécs, 2010. 141–172. p.
- 33 *Takáts*, 1926. 69. p., a Bajnai Both Andrással és a bánságról folytatott harcot részletesen ld. *Pálosfalvi Tamás*: Bajnai Both András és a szlavón bánság. Szlavónia, Európa és a törökök 1504–1513. In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Szerk.: Neumann Tibor–Rácz György. Bp.–Piliscsaba, 2009. 251–300. p. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 40. *Analecta Mediaevalia* III.) (A továbbiakban: *Pálosfalvi*, 2009.)

met sem ő, sem felesége nem használta.³⁴ 1518-ban Eperjes és Kisszeben Perényi Imre nádoré, melyek 1519-ben 1000 forinttal gazdagították a királyi kincstárát,³⁵ mivel visszaadta a koronajavakat az 1518-as bácsi országgyűlésen hozott törvények értelmében.³⁶ A korábban nála levő elzálogosított Szeged is visszakerült királyi kézbe.³⁷ Perényi Imre váratlanul, 1519. február 2. és 14. között halt meg Budán.³⁸ 1518. február 23-án végrendelkezett fiai, Ferenc és Péter hozzájárulásával. Debrő, Ónod és Valpó vára, illetve Bodolya és Lippó mezővárosok második feleségére szálltak, mivel ő azt a Kanizsai Dorottya tulajdonát képező Atya vára elidegenítése révén szerezte. Amennyiben Dorottya utódok nélkül halna meg, a birtokok visszaszállnak a Perényi-fiakra.³⁹

34 *Takáts*, 1926. 67. p. A hercegi oklevelet közli: A báró Perényi család levéltára. Közzéteszi: Komáromy András. In: Történelmi Tár, 1. (1900) 128–132. p. (V. sz.); A Perényi család levéltára 1222–1526. Szerk.: Tringli István. Bp., 2008. (A Magyar Országos levéltár Kiadványai II., Forráskiadványok 44.) 390–391. p. (798. sz.).

35 *Fógel*, 1917. 13. p.

36 *Fógel*, 1917. 10. p.

37 *Fógel*, 1913. 19. p. Szeged története. 1. A kezdetektől 1686-ig. Szerk.: Kristó Gyula. Szeged, 1983. 446. p.

38 *Fógel*, 1917. 32. p. 1. jegyz. Halála előtt hosszasan köszvényben szenvedett. Istvánffy szerint már 1515-ben halott volt (*Isthvanfi, Nicolaus*: Historia regni Hungariae, post obitum Matthiae Corvini regis. Libris XXXIV. Rerum in Pannonia, Dalmatia, Transylvania, Moldavia, Bosnia, Illyrico, caeterisque confinibus ab anno 1490. Viennae–Pragae–Tergesti, 1758. [A továbbiakban: *Istvánffy*, 1758.] 50. p.; Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája. Tállyai Pál XVII. századi fordításában. Sajtó alá rendezte: Benits Péter. Bp., 2001. [A továbbiakban: *Istvánffy*, 2001.] 153. p.), azonban más források bizonyítják, hogy ezen állítása tévedés, mivel csak 1519. február 2. és 14. között halt meg: február 2-án még élt (DF 282147), de február 14-én már halott volt (DL 69111). Sebestyén Béla szerint február 5-én halt meg, utóda, Bátori István 1519. február 17-én lett nádor. (*Sebestyén Béla*: Magyar archontológia 1000–1526. Kézirat.) 1519. február 23-án (DL 25602), március 20-án (DL 25603) és június 5-én (DL 25606) Valpóról küldött leveleiben Dorottya özvegynek mondta magát. Kezdetben egyébként Takáts is elfogadta az 1515-ös időpontot. (*Takáts*, 1916. 3. p) 1519. február 24-én Estei Hyppolit egri vikárius, biboros Calcaginus Caeliust küldte a nádor özvegyéhez és fiaihoz, hogy részvétet nyilvánítson nekik a nádor elhunytá alkalmából (DL 84114).

39 *Károlyi László*: A nagy-károlyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története. I–II. Bp., 1911. II. 127. p. A feldolgozásban a Gróf Khuen-Héderváry levéltárra hivatkozik a szerző, azonban a két forrást ott nem találtam. 1518. szeptember 20-án Újlaki Lőrinc országbíró adta ki Perényi Imre (DL 23083 és DL 23084) majd szeptember 23-án Kanizsai Dorottya bevallását ugyanezen ügyről (DL 23087 és DL 23088). 1521. április 17-én a váradi káptalan átírta az Újlaki Lőrinc által ugyanezen ügyről április 5-én kiadott oklevelet (DL 23531).

A temetés után özvegye Valpóra utazott, és innen kérvényezte a Kanizsai- és Geréb-címerek egyesítését.⁴⁰ Bár ez némileg furcsának tűnhet, egyrészt világossá teszi Dorottya két házasságához való viszonyát — második házassága ugyanis nem számított jónak a kortársak szerint sem⁴¹ —, másrészt kérvényében az özvegy hangsúlyozta, hogy nem sérti meg vele Perényi Imre iránti kegyeletét.⁴² Kanizsai Dorottya címeres levelét 1519. június 25-én, Budán adta ki a király.⁴³ Új címerében a három részre osztott pajzs alsó harmada vörös és ezüst sávozású, a felső kétharmada ketté van hasítva. A bal oldalon kék alapon arany koronából kinövő, balra forduló, mellső mancsát előre tartó, vörös nyelvét kiöltő oroszlán látható; ez eredetileg Geréb Péter címere volt. A jobb oldalon arany alapon fekete szárnyú, jobbra lépő aranymadár látható, ez pedig a Kanizsai család címerére utal. A pajzs felett szárnyas gyermekalakok arany keretben kék alapon hordozzák a D K fel-

A gyászmenetet Perényi végrendelete értelmében — amelyben kérte a királyt, hogy holttestét a Dunáig kísérje, a főrendeket pedig, hogy a pesti határokig — a Duna-partig kísérte a későbbi II. Lajos, ahonnan az egészen Terebesig folytatta az útját, ahol az általa alapított Boldogságos Szűz Mária pálos templomban temették el (*Istvánffy*, 1758. 50. p.; *Istvánffy*, 2001. 153. p.; *Takáts*, 1926. 70. p.; *Romhányi*, 2000. 68. p.). A templomban ma is megtalálható sírköve. (*Csoma-Csergheő*: A Perényiek középkori síremlékei. In: *Archaeológiai Értesítő*, 8. (1888) 300–303. p.; *Documenta Artis Paulinorum*. 3. füzet. A magyar rendtartomány monostorai T–Zs. Szerk.: Aradi Nóra. Bp., 1978. [A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai XIV.] [A továbbiakban: DAP III.] 2. p.

- 40 *Nyuláshiné Straub Éva*: Öt évszázad címerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelein. Szekszárd, 1999. 174. p. (XLVIII. tábla); *Péter*, 2003. 47. p.
- 41 Nádasdi Anna, Majláth István felesége 1548-ban azt írta testvérének, hogy nem bánja, ha Perényi Péter a fogságból nem szabadul ki, mert igen rossz férj, ahogyan az apja is az volt: *Hal-lotta Kegyelmed, Péter uram atyja mint tartotta nádorispánné asszonyt és ő maga is mint lakott feleségével*. (Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. Szerk.: Károlyi Árpád–Szalay József. Bp., 1882. 129. p.; *Péter Katalin*: Házasság a régi Magyarországon. 16–17. század. Bp., 2008. 127. p.).
- 42 *Ghyczy Pál*: Kanizsai Dorottya címeres levele 1519-ből. In: *Turul*, 46. (1932) 68–70. p. (A továbbiakban: *Ghyczy*, 1932.) 68. p. *Mikó Árpád*: II. Lajos címereslevelei. Egy speciális heraldikai reprezentációs forma művészettörténeti kérdései a késői Jagelló-korban Magyarországon. In: *Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné udvara 1521–1531*. Szerk.: Réthelyi Orsolya, F. Romhányi Beatrix, Spekner Enikő, Végh András. Bp., 2005. 78. p.
- 43 DL 24773. *V. Molnár László*: Adalékok a Kanizsai-család és névadó várak Mohács előtti történetéhez. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, (1987) 413–439. p. (A továbbiakban: *Molnár*, 1987.) 435. p. Unokaöccse, Kanizsai László is ebben az évben kapott címeres levelet: DL 24772.

iratos szalagot.⁴⁴ Az oklevél címerleírása eltér a megvalósult képtől. A szövegben hasított pajzs és pajzsláb szerepel, elől kék alapon arany koronás, a koronából kinövő vörösnyelvű oroszlánokkal, hátul sárgában fekete, szárnyas madárláb. A pajzsláb fehér vörössel kétszer vágott oroszlános mező. A címerengedélyező okirat már csak azért is különlegesség, mert különösen magasztosan beszél Dorottya számos erényéről.⁴⁵ A címeradományban pedig azt is megemlíti a király, hogy azért is kapta, mivel férjével *unanimi concordique voto pluribus annis vixit*.⁴⁶

1521-ben Dorottyt két fontos esküvőre is meghívták: Jagelló Anna és I. Ferdinánd, valamint Bátori István nádor és Zsófia, mazóviai hercegnő esküvőjére.⁴⁷ A királlyal való jó kapcsolatára és befolyására illetve fontos közszerelői voltára II. Lajos levele világít rá, melyben Máriával tartandó esküvőjére meghívta Dorottyt (megilleti, hogy ő nyissa meg a nemesasszonyok sorát),⁴⁸ illetve az, hogy Dorottya Mária Magyarországra érkezésekor a fogadó asszonyok között volt.⁴⁹

44 *Érszegi Géza–Mikó Árpád*: II. Lajos király levele Kanizsai Dorottyának. In: Pannonia regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Szerk.: Mikó Árpád–Takács Imre. Bp., 1994. 476–477. p. (A továbbiakban: *Érszegi–Mikó*, 1994.)

45 A szöveg kiadását ld. *Ghyczy*, 1932. 69–70. p.

46 *Ghyczy*, 1932. 69. p.; *Takács*, 1926. 71. p.

47 *Molnár*, 1987. 436. p. A két esküvő időpontja között két hét különbség lett volna, eredetileg egy időpontban lettek volna megtartva, de Dorottya jelenléte olyan fontos volt mindkét vőlegény számára, hogy Bátori elhalasztotta saját menyegzőjét Mária Magdolna napjára, (*Péter*, 2003. 49. p.) melynek helyszínéül Nyírbátort választották. (*Fógel*, 1917. 32. p.) Az utóbbi házasságkötés jól dokumentált, fennmaradt az 1520. augusztus 20-án kötött házassági szerződés, ill. annak megerősítése, az esküvőhöz kapcsolódó kötelezettség vállalás és egyéb oklevelek. Az eredetileg 1521 kora tavaszára tervezett esküvő időpontját először július 28-ra halasztották, azonban a török támadás miatt nem tartották meg, végül különböző okok miatt 1523-ra halasztódott, s Eperjes városa úgy értesült, hogy január 28-án lesz, de végül február 24-én tartották meg Budán. (*C. Tóth*, 2009. 27. p.)

48 DL 47422. Kiadása: *Bartal, Georgii*: Commentariorum ad historiam status iurisque publici Hungariae aevi medii libri XV. Mantissa. XVI–XVII. (IV. sz.), magyar fordítása: *Fógel*, 1917. 109–110. p. A kiadásban a címben hibásan van feltüntetve, hogy a levél Perényi Imre nádor özvegyének, Bátori Borbálának szól (a lábjegyzetben is testvéreként azonosítja a nádort, Bátori Istvánt), mivel egyértelműen Dorottya a címzett (az oklevél címzésén Dorottya, néhai Perényi Imre nádor özvegye szerepel), ahogyan azt Réthelyi Orsolya is megállapítja. (*Réthelyi Orsolya*: Főhercegnéi udvarból királynéi udvar: Habsburg Mária budai királynéi udvartartásának kezdetei. In: *Századok*, 141. (2007) 1199. p.) A királyi esküvőt végül 1522. január 23-án tartották Budán. (*Czövek Zoltán*: Forrás a magyar királyi kincsek történetéhez 1521-ből. In: *Fons*, 12. (2005) 423. p.)

49 Dorottya Esztergomban fogadta Máriát (Szerémi György II. Lajos és János királyok házi káplánjának emlékirata Magyarország romlásáról. 1484–1543. Közl.: Wenzel Gusztáv. Pest, 1857.

Dorottya mai napig legismertebb cselekedete, hogy 1526-ban, a mohácsi csata után 400 embert fogadott fel a halottak tisztességes eltemetésére, akik között mostohafia, Perényi Ferenc váradi püspök holttestét kerestette.⁵⁰ A halottakat saját költségén temettette el, a hamvakat megáldatta, és templomaiban az elesett hősökért misét mondatott.⁵¹ 1527-ben I. Ferdinánd koronázásán Székesfehérváron részt vett.⁵²

Dorottya még 1515-ben Perényivel költözött Siklóásra, mely a család mellékrezindenciájául is szolgált,⁵³ ahol 1527-ig élt, innen irányította a siklósi és

[A továbbiakban: Szerémi, 1857.] 93. p.; Szerémi György: Magyarország romlásáról. Erdélyi László fordítását átd. Juhász László; bev. és jegyz.: Székely György. Bp., 1961. [A továbbiakban: Szerémi, 1961.] 85. p.; Ortway Tivadar: Mária, II. Lajos magyar király neje. 1508–1558. Bp., 1914. 94. p.)

- 50 Ezt Istvánffy Miklós jegyezte fel elsőként a történetírók közül: *Cum autem caesorum ingens numerus esset, ita ut retro recentium tot cadaverum odore non campi solum, sed etiam aer ipse inficit et corrumpi videretur, ac post discessum hostium magna canum multitudo ad ea voranda confluxisset, ut etiam vivi homines, viatoresque ea iter facientes absque vitae periculo transire non posse diceretur: Dorothea Canisiana, Emerici Perenii Palatini vidua, singulari pietate foemina, Christianorum hominum, qui pro tuenda fortiter patria accubuissent, miserta, quadrigentos homines pecunia sua conduxit: qui strata et jacentia passim corpora, ne ea feris ac alitibus, atque canibus lanianda, ac voranda reliquerentur, ingentibus factis scrobibus sepelienda sedulo curavit.* (Istvánffy, 1758. 83. p.; Istvánffy, 2001. 229. p.; Pap László, A mohácsi csata. In: Baranyai Helytörténetírás 1968. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve. Szerk.: Szinkovich Márta. Pécs, [1968]. 157. p.; Molnár, 1987. 436. p.) Péter Katalin szerint ennek oka nem annyira a hazafias szeretet volt, hanem mivel ekkoriban még Siklóson élt, félt attól, hogy a közeli mohácsi csatatéren fekvő hullák járványt okoznak. (Péter, 2003. 46. p.)
- 51 Zika Klára: Az Irgalmasság diadala. Emlékezés Kanizsai Dorottyára. In: Honismeret, 33. (2005) 3. sz. 27. p.
- 52 Péter Katalin szerint (Péter, 2003. 49. p.), azonban nincs adat, amely Dorottya jelenlétét alátámasztaná akár Ferdinánd, akár Anna koronázásán. (Kovachich, Martinus Georgius: Supplementum ad vestigia comitorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia, usque ad hodie diem. III. Buda, 1801. [A továbbiakban: Kovachich, 1801.] 122–123. p. Pálffy Géza: Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról. In: Századok, 138. (2004) 1005–1101. p.)
- 53 Kubinyi András: Főúri rezidenciák a középkor végén. In: A Dunántúl településtörténete, VII. Veszprém, 1989. 90. p.; Kubinyi, András: Residenz- und Herrschaftsbildung in Ungarn in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts und am Beginn des 16. Jahrhunderts. In: Fürstliche Residenzen im spätmittelalterlichen Europa. Vorträge und Forschungen, XXXVI. Konstanzer Arbeitskreis für mittelalterliche Geschichte. Szerk.: Patze, Hans-Paravicchini, Werner. Sigmaringen, 1991. 448. p.

valpói uradalmakat — férje távollétében és özvegyként is.⁵⁴ Siklósról való távozásának oka a török veszély és mostohafiával, Perényi Péterrel való viszálykodása volt. Perényi az özvegy kiforgatására törekedett; nyilatkozatot íratott alá vele, melynek értelmében Dorottya lemondott Siklósról, a jegyajándékként és hozományként kapott Bodolya és Lippó falvakkal pedig kielégítettnek vallotta magát.⁵⁵ Siklósról először Németújvárra költözött, amit a zavaros időkre és a török veszedelemre tekintettel Batthyány Ferenc bán ajánlott fel lakóhelyül.⁵⁶

A kapornaki konvent előtt került sor Kanizsai László és Drágfi Anna gyermekei, a két Kanizsai árva, Ferenc és Orsika sorsát rendező tárgyalásokra, az ügyek intézését pedig Batthyány Ferencre és hat végrehajtóra bízta. A megállapodás szerint Kanizsai Dorottya köteles volt az árvák vagyonát őrizni, s ígéretet tett, hogy amikor elérik nagykorúságukat, azt hiánytalanul átadja nekik. Ha Ferenc ezelőtt halna meg, akkor Orsikát kiházásítja, és a teljes vagyont neki adja át, ha pedig Dorottya hal meg az árvák halála előtt, akkor vagyona rájuk száll; fordított esetben Dorottya volt a teljes vagyon örököse.⁵⁷ Ferenc azonban⁵⁸ nem ért meg

54 Siklóst Perényi Imre szerezte meg Both Andrásztól (először ostromolta, majd arra kényszerítette, hogy adja el neki), Szerémi szerint 1506-ban. (*Szerémi*, 1961. 147. p.; *Gerő László*: A siklósi vár. Bp., 1958. 11–12. p.; *Kovács András*: Kanizsai Dorottya. In: Baranyai művelődés (1976) 2. sz. Mohács 1526–1976. 27–29. p. (A továbbiakban: *Kovács*, 1976.) 27 p.; *Kubinyi András*: Nagybirtok és főúri rezidencia Magyarországon a XV. század közepétől Mohácsig. In: A Tapolcai Városi Múzeum közleményei (1991) 2. sz. 216. p.; *Pálosfalvi*, 2009. 259–260. p.)

55 *Kovács*, 1976. 28. p.

56 *Reiszig*, 1941. 78. p.

57 *Takáts*, 1926. 80. p.

58 1532-ben halt meg az Orsolyát fiúsító irat szerint: 1532. június 9-én Szapolyai János király Kanizsai Orsolyát — ekkor már mint Nádasdi Tamás jegyesét — fiúsította, s Ferencről azt írta, hogy néhány nappal azelőtt hunyt el. (*Károly János*: Fejér vármegye története I–V. Székesfejervár, 1896–1904. [A továbbiakban: *Károly*, Fejér vármegye.] III. 575–578. p. Az 1532-es időpontot fogadja el: XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére I–II. Szerk. és a bev. tanulmányt írta: Kenyeres István. Bp., 2002. [Fons könyvek 2.] I. 277. p.). 1533-ban Gritti felfogadott egy csalót 80 aranyforintért, aki magát Ferencnek mondta, és a török segítségével próbálta meg elfoglalni a Kanizsai javakat. Ez a kísérlet sikertelen volt. (*Pray, Georgius*: Epistolae procerum Regni Hungariae I–III. Pozsony, 1806. II. 43–44. p.; *Takáts*, 1926. 81. p.)

magas kort; 1532-ben az akkor 12 éves Orsikát fiúsították, és ugyanebben az évben eljegyezték Nádasdi Tamással.⁵⁹ Levelezésük máig ismert.⁶⁰

Dorottya halálának időpontját nem tudni biztosan. 1531. február 5–6-án a pécsi káptalan előtt egyezkedett mostohafiával, Perényi Péterrel, Abaúj vármegye örökös és Baranya vármegye ispánjával Ferenc hagyatéka ügyében, és visszaadta azt a 6000 forintot, ami Perényi Imre halála óta nála volt.⁶¹ Még egy adat maradt fenn 1531-ből Kanizsai Dorottyról, amikor is a Perényiek meghívták a bélavári gyűlésre.⁶² A bécsi levéltárban fennmaradt két egymáshoz kapcsolódó levél, melyekben a magyar helytartótanács 1531. július 20-án azt írja az uralkodónak Pozsonyból, hogy levelet kaptak, mely szerint nemcsak Perényi Imre özvegye, Kanizsai Dorottya, hanem unokaöccse, Kanizsai Ferenc is elhunyt, és ezért az uralkodó nevében foglalják le a váraikat. Az udvar válasza szerint ugyan hallottak Dorottya haláláról, de mivel nem tudták biztosan, hogy Ferenc is elhunyt volna, az ügy kivizsgálására Lengyel János asztalnokmestert küldték ki, aki részint szomszédsága, részint a Kanizsai-familiárisokkal való barátsága miatt volt alkal-

59 Szapolyai 1532. június 9-én, Ferdinánd 1534. augusztus 6-án fiúsította. (*Horváth Mihály*: Gróf Nádasdy Tamás élete', némi tekintettel korára. Buda, 1838. 59–61. p.; *Károly*, Fejér vármegye III. 575–578. p.; *Takáts*, 1926. 83. p.; *Sinkovics*, 1978. 342. p.) Az eljegyzésről és körülményeiről bővebben ld. *Bessenyei József*: Nádasdy Tamás a politikus és államférfi. In: Nádasdy Tamás (1498–1562). Szerk.: Söptei István. Sárvár, 1999. 9–25. p. Az esküvőre végül 1534-ben került sor. (*Sinkovics*, 1978. 342. p.)

60 „Szerelmes Orsikám...” A Nádasdyak és Szegedi Kőrös Gáspár levelezése. Szerk.: Vida Tivadar. Bp., 1988. (Magyar Levelestár)

61 *Reiszig*, 1941. 79. p.

62 Perényi Péter meghívólevelét (1531. március 6.) ld. *Kovachich*, 1801. 135–136. p. A gyűlést Takáts szerint 1532-ben tartották, és Dorottya nemsokára meghalt. (*Takáts*, 1926. 83. p.) Azonban a bélavári gyűlés más források szerint 1531. március 19-én volt, ahova követet küldött Kanizsai Dorottya, Perényi Imre nádor özvegye és az aláírók között is szerepel a neve. (*Kovachich*, 1801. 140. p.; *Fraknói Vilmos*: A magyar országgyűlések története. I. köt. (1526–1536) Bp., 1874. 124., 126. p.) A Zalai életrajzi kislexikon 1531-re teszi halálának időpontját, ahogy a Reisziget elfogadó Érszegi is. (*Reiszig*, 1941. 79. p.; *Érszegi*, 1978. 107. p.; Zalai életrajzi kislexikon. Szerk.: Fatér Bernadett et al. Zalaegerszeg, 2005. [3. kiad.] 148. p.) Még 1544-ben is előkerült Kanizsai Dorottya végakaratainak teljesítése. (*Bilkei Irén*: A zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevélregesztái 1542–1544. Zalaegerszeg, 2002. (Zalai Gyűjtemény 54.) 69–70. p. (310. sz.); *Bilkei Irén*: A zalai köznemesség tárgyi kultúrája, életmódja a 16. századi hiteleshelyi oklevelek alapján. In: Levéltári Szemle, 52. (2002) 1. sz. 17., 21. p. (22. sz.); *Óriné Bilkei Irén*: A zalavári és a kapornaki konventek hiteleshelyi tevékenysége és ügyfelei, a megyei nemesség a Mohács utáni évtizedekben. Doktori Disszertáció. Bp., 2007. 376. p. Elérhető: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/bilkei/diss.pdf> 2011.09.30.)

mas a feladatra. Eszerint Lengyel fog gondoskodni arról, hogy ha a fiúgyermek él, akkor Ferdinánd hűségén maradjon, ha nem, akkor a várakat lefoglalja.⁶³ A másik levél lényegében nem más, mint az eljárás nyugtázása Ferdinánd részéről.⁶⁴ Az ügynek további nyoma Bécsben nincsen.⁶⁵

Dorottya özvegyként halálig Sárváron élt,⁶⁶ ott is temették el. Bár a szakirodalom szerint nem tudni, hogy megérte-e Ferenc halálát és Orsolya eljegyzését, a fenti két bécsi levél azt bizonyítja, hogy az eljegyzést nem érte meg. Halála után vagyonának nagy része Orsolyára szállt, de a siklósi és valpói birtokokat Perényi Péter örökölte.⁶⁷

Dorottya, csakúgy mint családja, mélyen vallásos volt.⁶⁸ Ezt buzgó templomba járása, az egyháznak tett sok adománya és gyakori alamiznaosztása mutatja.

63 Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv (Wien), Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 18. Konv. B. fol. 34–35.

64 Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv (Wien), Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 18. Konv. C. fol. 18.

65 Az adatokat a bécsi levéltárból Fazekas István levéltári delegátusnak köszönöm.

66 *Érszegi-Mikó*, 1994. 476. p.

67 Mivel ezek férje, Perényi Imre tulajdonában voltak, illetve sorsukról még a nádor halála előtt megállapodtak. (Ld.: 39. lábjegyzet; *Fejes*, 1937. 127. p.)

68 A Kanizsai család több tagja kereste fel az ismert zarándokhelyeket. Kanizsai János 1512-ben elzarándokolt Rómába és Lorettóba, hogy fogadalmát teljesítse. (*Takáts*, 1926. 59. p.; *Csukovits Enikő*: Középkori magyar zarándokok. Bp., 2003. [História Könyvtár Monográfiák 20.] [A továbbiakban: *Csukovits*, 2003.] 51., 104. p.) László az adományok, egyházi alapítványok és alamiznaosztás mellett nemcsak a magyar búcsújáró helyeket kereste fel rendszeresen, hanem 1524-ben Rómába és Lorettóba zarándokolt, s pápai lovagként tért vissza. Főgel szerint ez az 1525-ös jubileum alkalmával történt (*Főgel*, 1917. 34. p.), Csukovits is ezt erősíti meg (*Csukovits*, 2003. 51., 149. p.). Felesége, Drágfi Anna szintén igen vallásos volt, melyet végrendelete is tükröz. (*Takáts*, 1926. 59. p.). 1528-ban kelt végrendeletében Kanizsai Dorottyára bízta gyermekei nevelését. (Kiadása: Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából I. Szerk.: Bunyitay Vince–Rapaics Rajmund–Karácsonyi János. Bp., 1902. [A továbbiakban: Egyháztörténeti emlékek.] 366–370. p. (376. sz.); *Takáts*, 1926. 62. p.) Vallásos életének és adományainak köszönhetően Kanizsai Lászlót 1521-ben Tolnai Máté feleségével és gyermekeivel felvette a bencés rend konfraternitásába. (DL 23598, kiadva: Egyháztörténeti emlékek 50. p. (49. sz.); *Csukovits*, 2003. 155. p.) Dorottya második férje a terebesi pálos kolostort alapította (*Bándi*, 1986. 673–674. p. (Terebes 9. sz.): DL 21003; *Bándi*, 1986. 676–677. p. (Terebes 11. sz.): DL 21314; *Bándi*, 1986. 677. p. (Terebes 13. sz.): DL 21449; *Bándi*, 1986. 678–679. p. (Terebes 16. sz.): DL 21342; DF 286489; DAP III. 2. p. (984. sz.), 3. p. (985. sz.), 9–10. p. (1004. sz.) és gyakran támogatta (*Bándi*, 1986. 676. p. (Terebes 10. sz.): DL 21313; *Bándi*, 1986. 677. p. (Terebes 12. sz.): DL 21317; *Bándi*, 1986. 677–678. p. (Terebes 14. sz.):

1529-ben Tahy János, az ausztriai perjelség javainak kormányzója levelet írt Dorottyanak, melyben biztosítja, hogy mindenkor és minden dologban bárminemű szolgálattal örömmel áll rendelkezésére.⁶⁹ A pálos rendnek tett adományai miatt kiértemelte, hogy Gyöngyösi Gergely rendfőnök felvette a rend konfraternitásába 1521-ben.⁷⁰ Az 1525-ben kelt végrendeletében a bajcsi pálosoknak tett újabb adományokat és egy új kápolna építését rendelte el.⁷¹ Ezenfelül még több egyháznak is adakozott: a bátai Szent Mihály bencés apátságának⁷², a valpói (Valpovo, HR) Szent László várkápolnának, a valpói Szent Farkas egyháznak, a füzitői (ma: Almásfüzitő) Szűz Mária egyháznak és a neuburgi (Neuburg am Inn, A) Szent Lipót egyháznak.⁷³ Végrendelete világosan mutatja azt is, hogy milyen nagy szerepet játszott életében a nevelés, mivel neveltjeire jelentős összegeket és értékes tárgyakat hagyott.⁷⁴

DL 21341; *Bándi*, 1986. 678. p. (Terebes 15. sz.): DL 21594; *Bándi*, 1986. 679. p. (Terebes 18. sz.): DL 21342; *Bándi*, 1986. 680. p. (Terebes 20. sz.): DL 22590; *Bándi*, 1986. 680. p. (Terebes 21. sz.): DL 22590).

- 69 Magyar Piarista Levéltár, IV.83. Takáts Sándor hagyatéka, Saját kéziratok 7. 11. p.; Uo. Saját kéziratok 73.
- 70 DL 23544. Kiadása: Egyháztörténeti emlékek 34–35. p. (30. sz.). A pálosok gyakran részesítették jötevőjüket lelki javakban, felvették a rend konfraternitásába, vagy engedélyezték, hogy valamelyik kolostorukban temetkezzen. (*Kubinyi*, 2007. 47. p.)
- 71 Vitae fratrum 170. p.
- 72 Itt Szent Vért tisztelték, az egyházat Dorottya még Geréb özvegyeként támogatta. (*Vass Előd*: A törökkor. Tolna megye a mohácsi csatától a török kiveréséig. In: *Évszázadokon át. Tolna megye történetének olvasókönyve* I. Szerk.: K. Balogh Lajos. [Szekszárd], 1978. 113. p.). Perényi feleségként ezt aligha tehette. Ismert, hogy Perényi visszaélve kegyuraságával Siklóra vitette a Szent Vér ereklyét. (Vö. uo. 84–85. p.; *Szerémi*, 1857. 190. p.; *Szerémi*, 1961. 147. p.)
- 73 Dorottya egyéb egyházi adományait ld. *Kelényi Borbála*: Dorottya Kanizsai's Last Will and Her Donations to the Church. In: *Anuarul Școlii Doctorale*. Szerk.: Nicoară, Toader. Cluj-Napoca, 2011. [„Istorie. Civilizație. Cultură.” V.] 59–76. p.
- 74 Világi adományait ld. *Kelényi Borbála*: Kanizsai Dorottya végrendelete és társadalmi kapcsolatai. In: *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Szerk.: Mikó Gábor–Péterfi Bence–Vadas András. Bp., 2012. 451–458. p.

A bajcsi Mindenszentek pálos kolostora

Bajcs Baranya vármegyében, a pécsi egyházmegyében, a Kisharsány melletti Harsányi-hegy körüli völgyben található,⁷⁵ a templom és kolostor nyomai pedig a mai Nagytótfalu határában, a Kilissa/Gilissa dűlőben keresendők.⁷⁶ A kolostor pontosabb azonosítása máig vitatott,⁷⁷ valószínűsíthető helye beleillik a korai remetekolostorok elhelyezkedéséről kialakult képbe, hiszen az egyik legfontosabb szempont a lakott helyektől való elkülönülés volt.⁷⁸

A templomot Mindenszentek tiszteletére 1280–1283 között alapította Kán nembeli Siklósi Gyula fia, Miklós.⁷⁹ 1283-ban Karachinus perjel és János szerzetes felkérték Miklós fiait, Gyula mestert és Pétert, hogy erősítsék meg atyjuk adományozásait.⁸⁰ Az alapítólevél fennmaradt egy 1410-ben készült megerősítő oklevélbe foglalva, amelyet Garai Miklós adott ki. Eszerint az eredeti oklevelet

75 Documenta Artis Paulinorum. 1. füzet. A magyar rendtartomány monostorai A–M. Szerk.: Aradi Nóra. Bp., 1975. [A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X.] [A továbbiakban: DAP I.] 2–5. p.

76 *F. Romhányi Beatrix*: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon: katalógus. Bp., 2000. (A továbbiakban: *Romhányi*, 2000.) 10. p.; *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV. Bp., 1987–1998. (A továbbiakban: *Györffy*, 1987–1998.) I. 276. p.

77 *Patton Gábor*: A bajcsi pálos kolostor Baranya megyében. In: Egyháztörténeti Szemle, 10. (2009) 3. sz. http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/pattongabor-bajcs.htm#_ftn17 2010.03.23. (A továbbiakban: *Patton*, 2009.)

78 *Guzsik Tamás*: A pálos rend építészete a középkori Magyarországon. Bp., 2003. (A továbbiakban: *Guzsik*, 2003.) 68. p. Az általános települési szokásokra ld. *Laszlovsky József*: Középkori kolostorok a tájban, középkori kolostortájak. In: „Quasi liber et pictura.” Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. Bp., 2004. 337–349. p.

79 DAP I. 2–5. p.; *Györffy*, 1987–1998. I. 276. p. Mivel az alapítólevél a pécsvárad konvent 1289 körül kiadott átiratából ismert, pontosan nem határozható meg az alapítás dátuma (*Patton*, 2009.), ezért elképzelhető, hogy még Boldog Özséb életében (1260) alapították, de csak utóda, Benedek (1270–1290) alatt épült fel (*Kisbán*, 1938. 20. p.). Amikor a kolostort Jób pécsi püspök fel akarta szentelni, akkor ez ellen a Szentháromságról elnevezett szomszédos kolostor apátja tiltakozott, ezért a szentelést elhalasztották. (*Gyöngyösi Gergely*: Remete Szent Pál Remete testvéreinek Élete. Varia Paulina III. Bevezető tanulmány: V. Kovács Sándor. Ford.: Árva Vince, Csanád Béla, Csonka Ferenc. Mutatókat összeállította: Ababei József. Pilisszántó, 1998. (A továbbiakban: *Gyöngyösi*, 1998.) 43. p.

80 *Kisbán*, 1938. 21. p.

először már 1283-ban megerősítették.⁸¹ Mindenesetre a kolostorra vonatkozóan 1289-ből származik a *prior ecclesie Omnium Sanctorum de Boych... de ordine S. Augustini* fordulat.⁸²

Az alapítás körüli időszakban a kolostor birtokai a közvetlen környezetében lévő rétből, malomhelyből és udvarházból álltak. Itt lehetett a kolostor mindennapi ellátásához szükséges kert is. A kolostor a XIV. század elején jelentős birtokokkal rendelkezett Felfalu és Győrös helységekben, vagyona adományozással és vétellel is gyarapodott. 1300-ban Körtvélyesi András fia Lőrinc a Körtvélyes falutól északra lévő kaszálóját 1 márkáért eladta a pálosoknak,⁸³ 1394-ben pedig a pécsi Keresztelő Szent János társaskáptalan kanonoka, János mester Nagyfaluban lévő egyik telkét malommal és más tartozékokkal együtt 20 forintért vette meg.⁸⁴ 1410-ben Garai János, a nádor fia a Harsány hegy nyugati részén az út mellett lévő földeket, erdőseget adományozta a kolostornak,⁸⁵ melynek ekkor a Garai család volt a kegyura.⁸⁶ 1430-ban Garai János özvegye a testvéreknek adta Tótfaluban lévő összes szőlejét, amelyet férje végrendeletében hagyott rá.⁸⁷ Ami a további adományokat illeti, 1446-ban Haraszti Imre és felesége, Orsolya szérűskertet, Tors erdőt és Séd föld/Süllőd falut,⁸⁸ 1451-ben a Villányi testvérek Villány községben birtokokat,⁸⁹ 1457-ben Ód Tamás csörögi várnagy nagypeterdi

81 DF 265927, DF 265928, Zsigmondkori Oklevéltár II. (1400–1410). Második rész. (1407–1410). Összeáll.: Mályusz Elemér. Bp., 1958. (A továbbiakban: ZsO.) 359–360. p. (7601. sz.); DAP I. 2. p. (2. sz.), 3. p. (3. sz.), *Győrffy*, 1987–1998. I. 276. p. Valószínűleg Jób pécsi püspök az 1280-as években nem lehetett jelen a tervezett felszentelésen, mivel 1279-ben meghalt. A többi jelen lévő egyházi közül Jurk pécsi prépost 1255-től adatolható a méltóság viselőjeként, 1247-ben még csak kántor volt. A pécsi prépostot 1275-ben már Pálnak hívták, ezért ez az időpont tekinthető *terminus ante quem*nek. Így valószínűsíthető, hogy az alapítás már az 1255–1275 közötti időszakban megtörtént. (Patton, 2009.)

82 *Hervay Ferenc*: Bajcs. In: Magyar Katolikus Lexikon. Főszerk.: Diós István. I. Bp., 1993. (A továbbiakban: MKL.) 519. p.

83 DF 286489, DAP I. 2. p. (2. sz.); *Kisbán*, 1938. 76. p.; Patton, 2009.

84 DF 286489, DAP I. 2. p. (2. sz.); Patton, 2009.

85 DF 265927, DF 265928, ZsO II/2. 359–360. p. (7601. sz.); DAP I. 2. p. (2. sz.); *Győrffy*, 1987–1998. I. 276. p.; DF 286489; *Rupp Jakab*: Magyarország helyrajzi története, fő tekintettel az egyházi intézetekre I. Pest, 1870. (A továbbiakban: *Rupp*, 1870.) 377. p.

86 MKL 519. p.

87 DF 286489; Patton, 2009.

88 DF 286489; DAP I. 2. p. (2. sz.); Patton, 2009.

89 DF 286489; *Kisbán*, 1938. 124. p.

részbirtokait házzal, a hozzá tartozó vámmal és piacvámval,⁹⁰ 1459-ben a Garai László, Tavasz János, Fülöp, Balázs és Tamás, illetve Márton deák apjának, Sárai Jánosnak Villányban található birtokrészeit,⁹¹ 1472-ben Garai Jób ajtónállója, Porkoláb Bálint végrendeletében Győrös községben Telekrenddel, Rögződdel, a Dráván révet és gázlót, a folyó mellett egy Cser nevű erdőt, szőlőt és malomtizedet hagyott a kolostorra.⁹² 1483-ban I. Mátyás egy házat adományozott Siklóson, és Tótfalu birtokot.⁹³ 1484-ben Garai Jób végrendelete értelmében tótfalui részbirtokok és egy siklósi ház tulajdonába vezették be a bajcsi pálosokat.⁹⁴ 1505-ben Kesperő István egy rétet ajándékozott a Szegletföld nevű szigeten.⁹⁵ A kolostor középkori oklevéljegyzékében még nincs szó Kanizsai Dorottyáról.⁹⁶ Az utolsó nagyobb birtok, amelyet a bajcsi pálosok kaptak, Kanizsai végrendelete értelmében Vék falu volt. Az utána következő időben kapta Kötörő István Szigetföld nevű rétjét.⁹⁷

1532-ben a szerzetesek elmenekültek, de Demeter perjel vezetésével visszatértek.⁹⁸ 1533-ban János király nehéz anyagi viszonyai miatt minden adó alól mentesítette a kolostort, és a jogtalan támadások ellen Brodarics István szerémi püspök védelmébe ajánlotta.⁹⁹ A rendház 1542-ig állt fenn, a következő nyáron a szenttrinitási bencésekkel a bajcsiak is részt vettek Siklós védelmében a török ellen, sikertelenül.¹⁰⁰ Eszék és Siklós elfoglalása után a török zaklatások miatt sokan vértanúhalált haltak, a többiek letelepedtek a környező falvakban, és rejtett pasztorizációt folytattak.¹⁰¹ A török veszély miatt a szerzetesek kincseiket a Homonnai Drugeth család kezére bízta. Talán ekkor már ők lehettek a kolostor

90 DF 286489; *Patton*, 2009.

91 DF 286489; *Patton*, 2009.

92 DF 286489; DAP I. 2–3. p. (2. sz.); *Patton*, 2009.

93 DF 286489; DAP I. 2–3. p. (2. sz.); 4. p. (4. sz.); *Rupp*, 1870. 377. p.; *Patton*, 2009.

94 *Kisbán*, 1938. 124. p.; *Patton*, 2009.

95 DF 286489; DAP I. 2–3. p. (2. sz.); *Patton*, 2009.

96 A középkori oklevéljegyzék utolsó tétele 1505-ből való, az 1750-es jegyzék azonban említi. DAP I. 2–3. p. (2. sz.); 4. p. (4. sz.)

97 *Kisbán*, 1938. 171. p.

98 Uo.

99 *Knapp*, 1994. 95. p.

100 *Kiss Gergely–Sárbak Gábor*: Szerzetesi intézmények. In: A pécsi egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543). Szerk.: Fedeles Tamás–Sárbak Gábor–Sümegi József. Pécs, 2009. 337–417. p. (A továbbiakban: *Kiss–Sárbak*, 2009.) 388. p.

101 *Kisbán*, 1938. 171. p.

kegyurai. A jegyzék 8 fehér miseruhát, aranyat, egy velencei keresztet és hat képet említ. Ezek közül három ábrázolását is ismerjük: Szűz Mária, Keresztelő Szent János, valamint Péter és Pál apostolok.¹⁰² A szigetvári számadásokban 1561-ben Gyöntért és Tótfalut említik a bajcsi szerzetesek birtokaként. Ezeket 1563-ban Bács megyei Simonnak adták bérbe. A török adódefterekben a pálosok hajdani birtoklására utalva már mint Remetetótfalu jegyezték föl a települést.¹⁰³ 1617-ben Zaik János atyja Bajcs birtokainak bitorlása ellen tiltakozott.¹⁰⁴ 1697-ben és 1698-ban Mallesics rendfőnök kérésére a kolostorokhoz tartozó birtokokat összeírták, s ennek során 19 kolostort soroltak fel (köztük a bajcsi is).¹⁰⁵ A török kiűzése után a pálosok nem jelentkeztek a bajcsi kolostorért és a hozzá tartozó birtokokért az Új-szerzeményi Bizottság előtt. Ezért ezeket a területeket, melyeket Caprara császári tábornok kapott a felszabadító hadműveletekben szerzett érdemeiért adományul, Siklós várához csatolták. 1727-ben azonban a rend mégis jelentkezett birtokaiért, de ekkor már nem lehetett teljesíteni kérelmüket, melyet a Helytartótanács jogosnak ítélt meg, s így a mágocsi uradalmat kapták kárpótlásul.¹⁰⁶ 1721-ben még álltak a bajcsi Mindenszentek templomának romjai,¹⁰⁷ 1738 körül pedig egy feljegyzés tanúskodik a hajdani bajcsi monostorról, melyet 1542-ig létezőként

102 *Knapp*, 1994. 100. p.; *Patton*, 2009. A DAP Szentlőrinc címszó alatt közöl egy 1532-es, Terebesen készült listát a zavaros idők miatt a Homonnai-Drugeth család őrizetére bízott pálos kincsek jegyzékéről. Ebben több tárgyról megállapítható, hogy biztosan Bajcsról származik: Bajcsról egy teljesen aranyozott kehely, rajta Kanizsai Dorottya címere és egy fehér aranyozott kamuka kazula Bajcsról, velencei kereszttel, 6 képet tartalmaz: Szűz Máriát, Keresztelő Szent Jánost, a harmadik pedig Péter és Pál apostolokat (DAP II. 420–426. p. [948. sz.]). 1550-ben I. Ferdinánd király utasította a pálos rend kérésére a leleszi konventet, hogy a Homonnai Drugeth urakat az őrizetükre bízott, és az Ung megyei Jeszenő és Nevicke várában egykor Homonnai Drugeth János özvegyének, Krisztinának átadott pálos rendi kincsek ügyében idézze meg királyi bírói széke elé. A kincsek az óbudai (fejéregyházi), siklósi (bajcsi), ládi, diósgyőri, tokaji és néhány más, pl. szentlőrinci monostor egyházi felszerelését alkották az oklevelekkel együtt (DAP II. 426–427. p. [949. sz.]). Mivel I. Ferdinánd 1559-ben újra kérte a pálos kincsek visszaadását (DAP II. 427–428. p. [950. sz.]), feltehetően azok átadása nem történt meg rögtön, sőt még 1693-ban is Homonnai Zsigmond özvegye a kártérítés összegét ígéri a pálos kincsekért (DAP II. 428. p. [952. sz.]).

103 *Patton*, 2009.

104 *Patton*, 2009.

105 *Kisbán*, 1938. 319. p.

106 *Patton*, 2009.

107 DAP I. 5. p. (6. sz.)

ír le.¹⁰⁸ 1750-ben a bajcsi rendház iratainak jegyzékében megtalálható Kanizsai Dorottya adománya, illetve II. Lajos ebből az évből való megerősítő oklevele.¹⁰⁹ Tornyának romjai a XVIII. század végén még láthatóak voltak.¹¹⁰

A Gombáshegy és a Császázhegy közötti völgyekben a Kilissa-dűlőben 1900 körül kisebb ásatást végeztek. Ennek, valamint egy építészeti helyszíni vizsgálaton készült helyszínrajz alapján a kolostor helye meghatározható,¹¹¹ ám a régészeti terepbejárás nem tudta teljes bizonyossággal azonosítani a kolostor romjait.¹¹²

Kanizsai Dorottya adománya

Kanizsai Dorottya Bajcshoz fűződő viszonyáról Gyöngyösi Gergely is tud. 1519 után Kanizsai Dorottya temetkezőhelyül kápolnát építtetett magának Vince pálos kőfaragó mesterrel a templom oldalához.¹¹³ Kőfaragó Vince készítette a fehéregyházi Boldogságos Szűz templomát és a szentlőrinci szentélyt és kolostort is.¹¹⁴

A Kanizsai Dorottya bajcsi adományát megerősítő nádori és királyi oklevél ugyan foglalkozik a birtok részletezésével, ám a végrendeletben említett tárgyakat nem részletezi. A pálosok a birtokjog biztosítására törekedtek. Természetesen a hagyományozott tárgyak sem lehettek érték nélküliek. Ugyanakkor az is igaz, hogy a pálosok igen nagy hangsúlyt fektettek a birtoklásra. A rend birtoklásában és gazdálkodásában a föld volt a döntő, illetve a mezőgazdasági művelésre alkalmas terület, még a késői időszakokban is, ezzel szemben a jellegzetesen koldulórendi adománytípusok (pl. városi ház) a legkésőbbi időkben is kisebb jelentő-

108 DAP I. 4. p. (5. sz.)

109 DAP I. 4. p. (4. sz.)

110 Rupp, 1870. 378. p.

111 Guzsik, 2003. 66. p.

112 Patton, 2009.

113 Kiss–Sarbak, 2009. 388. p.

114 *Eadem tempestate erant in ordine speciales artifices memoria digni. Frater Vincentus lapicida, in hac arte peritissimus, Deo devotus et ad ordinis utilitatem et profectum semper promptus et intentus, cuius arte et ingenio praefatum sanctuarium et alia ad effectum perducta sunt, et Alba Ecclesia Beatae Virginis consimilis pulchritudinis et decoris et alia aedificia in monasterio laudabiliter consummata. Ac etiam capellam pulcherrimam in monasterio Baych ad latus ecclesiae, quam magnifica domina Dorothea de Kanyisa, relicta quondam Emerici de Peren palatini construi pro sua sepultura fecit, aliaque multa in aliis monasteriis fabricavit.* (Vitae Fratrum 170. p.; Gyöngyösi, 1998. 166. p.)

séggel bírtak.¹¹⁵ Ha mégis rendelkezett a kolostor városi házzal, az a szőlőkhöz és a borkereskedelemhez kötődött, vagy jellemző módon inkább haszonbérbe adták, esetleg javadalmas házként használták.¹¹⁶ A bajcsi kolostorral kapcsolatban már említésre került a Siklóson, 1483-ban Mátyás király által adományozott ház. A tényleges pénzadomány az egész pálos gyakorlat során minimális. A malmok, halastó és szőlő birtoktípusok kapcsán felmerül, hogy a kolostor használója vagy csupán üzemeltetője volt-e ezeknek. Általában megállapítható, hogy saját felhasználásra szánták (a malmoknál lehet a legjobban kételkedni ebben).¹¹⁷ A malmok a kolostornak jelentős bevételt jelentettek. A bajcsi kolostornak is egyidejűleg három malma volt.¹¹⁸ A pálos gazdálkodásban a szőlőknek kiemelt szerep jutott, a rend elismerése után az egyik legkorábbi, XXII. János pápa által adott kiváltságuk, hogy mentesültek a saját maguk által művelt szőlők után a dézsma fizetése alól. I. Lajos 1357-ben kiváltságot adott a pálosoknak: a maguk által ültetett szőlők után mentesültek a kilenced fizetése alól.¹¹⁹

A bajcsi kolostor birtokairól csak töredékes kép alakítható ki. Az 1281 körüli alapítólevél alapján meghatározható a körzet, ahol birtokai feküdtek. A kolostor körül nagyobb terület volt, itt lehettek a kertek, többi földjük Kisharsány közelében feküdt. Az 1410-es oklevélből tudjuk, hogy birtokaik határosak voltak a tótfalusi és kisharsányi Garai birtokkal. Egy 1514-ben keletkezett oklevél részletesen ismerteti, hogy mely szolgáltatásokkal tartoztak a tótfalusi jobbágyok a kolostornak.¹²⁰ Eszerint a bajcsi pálosoknak birtokaik voltak Tótfaluban, ahol a földjeiket művelő jobbágyok éltek, akik föld- és szőlőműveléssel foglalkoztak. 1525-ben Kanizsai Dorottya tovább gyarapította az ingatlanok számát, ugyanis misealapítványként a szerzeteseknek adta Vék birtokát. Valószínű, hogy a környékbeli, különböző tulajdonosokhoz tartozó falvakban kisebb földek is a szerzetesek kezében voltak, ill. kisebb, szétszórta fekvő adományokkal is rendelkeztek.¹²¹

115 Guzsik, 2003. 186. p.

116 F. Romhányi Beatrix: A lelkiek a földiek nélkül nem tarthatók fenn. Pálos gazdálkodás a középkorban. Bp., 2010. (A továbbiakban: *Romhányi*, 2010.) 42. p.

117 Guzsik, 2003. 186. p.

118 Romhányi, 2010. 77–78. p.

119 Romhányi, 2010. 55. p.

120 DL 22646.

121 Knapp, 1994. 90. p.

Az alapítás idejéből származó adatok arra utalnak,¹²² hogy a bajcsi kolostornak akkor még nem volt malma. Ebből az időből csupán malomhelyekről tudunk,¹²³ a Nagyfaluban (1394) és Győrösön (1472) birtokolt malmok csak később tűnnek fel a forrásokban.¹²⁴ Rétiük sem volt, csak két kocsi haszonvételük egy rétről. 1410-ben a domb azon oldalát, amelyen a kolostor állt, szőlőművelésre használták, de a művelés módjáról nem lehet tudni.¹²⁵ 1514-ben a kolostor perjele részletesen leírta a kolostor tótfalui földjein dolgozó népek szolgáltatási kötelezettségeit, de malmok és rétek nem fordulnak elő benne.¹²⁶ A Kanizsai Dorottya-féle adomány részletezi a birtoktípusokat, de sajnos konkrétumokat nem mond: *Egész, Baranya megyében levő és birtokolt Véknek nevezett birtokát egyszersmind összes akármennyi hasznával és tartozékaival, akármelyik földjével, ti. művelt és műveletlen szántóföldjeivel, mezőivel, rétjeivel, legelőivel, rónáival, szénás szérűivel, erdeivel, berkeivel, hegyeivel, völgyeivel, szőlőshegyeivel és szőlőseivel, hegyfokaival, vizeivel, folyóival, halastavaival és halászó vizeivel, patakjaival, malmaival és ugyanazon helyeivel, általában tehát akármelyik hasznával és tartozékával...*¹²⁷

A lelki üdvért elmondandó könyörgések — amelyek fejében adományozta Kanizsai Dorottya a bajcsi kolostornak a birtokot — részletes felsorolása mind a végrendeletben, mind a megerősítő oklevelekben megtalálható: a végrendeletben a kolostorral kapcsolatos rész elején, az oklevelekben a birtoktípusok felsorolása után. Dorottya heti hét misét rendelt megtartani. Vasárnap a saját vasárnapit vagy pedig a Szentháromsághoz három *oratiót* (a megerősítő oklevelekben *collectát*):

122 DF 265927

123 Knapp, 1994. 99. p.

124 Romhányi, 2010. 146. p.

125 Knapp, 1994. 99. p.

126 Pénzbeli kötelezettségük mellett — egy aranyforint egy évben, melyet Szent Márton napjáig kellett megfizetni — különböző állatokat (pl. karácsonykor és Kisboldogasszony napján 1-1 csirkét, húsvétkor 1 bárányt) is kötelesek voltak adni. Az oklevél megkülönbözteti azokat a jobbágyokat, akiknek volt igavonó állatuk és kocsijuk azoktól, akiknek nem (tehát ilyenek is voltak Tótfaluban). A jobbágyoknak évente három napot kellett szántani állataikkal és egész családjukkal a monostor saját kezelésű földjén, és ugyanennyit kellett dolgozni szőlőmetszés és szüret idején. Az első szántási nap tavasszal volt, a második nyáron — a gyepszegés földön —, a harmadik pedig ősszel. Ezek az adatok háromnyomásos földművelésre utalnak. A jobbágyoknak volt fuvarozási kötelezettségük is, az állatokat és szerzetesi javakat oda kellett szállítaniuk, ahová a bajcsi testvérek akarták. Karácsonykor pedig egy szekér fát kellett a környező erdőkből a kolostorba vinni. A colonusok szorosabban kapcsolódtak a kolostor életéhez, ők a szerzetesekkel együttbőjtöltek. (DL 22646; Knapp, 1994. 99–100. p.; Patton, 2009.)

127 DL 24153

az első ezé a napé, a második az Egy és Oszthatatlan Szentháromsághoz, a harmadik pedig a „Deus qui vivorum”.¹²⁸ A vasárnapi mise a Szentháromságé volt. Középkori felfogás szerint vasárnap a tisztítótűzben szenvedő lelkek is pihenhettek, ezért vasárnap nem volt szokás gyászmisét tartatni.¹²⁹ Dorottya hétfőn, amíg élete tart, a bűnösökért, halála után pedig a halottakért rendelt el *oratiót* a saját imákkal és a „Fidelium Deus”-szal.¹³⁰ A hétfő az akkori szokások szerint a halottaké.¹³¹ Kedden Szűz Mária anyja, Szent Anna tiszteletére kérte a könyörgést *collectákkal*: először Szent Anna saját *collectája*, a második Szent Dorottyaé, a harmadik a „Deus qui vivorum”. Míg sokan kedden celebráltattak gyászmisét, a „kedd asszonya” Szent Anna volt, a hagyomány szerint ugyanis nemcsak keddi napon fogantatott, de ő maga és Szűz Mária is ezen a napon született.¹³² A végrendelet szerint szerdán szülei lelkének üdvözüléséért imádkozzanak a saját *oratióval* és a „Fidelium Deus”-szal (a megerősítő oklevélben *collectával*). A szerdán szokásos Szent József tisztelete csak a XVII. századtól kezdett állandóvá válni, a középkorban számos más szent tisztelete figyelhető meg.¹³³ Dorottya csütörtökön Krisztus szent testéért szóló saját *oratiót* kért, illetve I. Remete Szent Pálét és a „Deus qui vivorum”-ot. Krisztus szent testének csütörtöki tisztelete az Utolsó vacsorához kapcsolódik.¹³⁴ Pénteken az Úr szenvedéséért három *collectával* szólnak: csak a sajátjával, Szűz Mária mennybemeneteléről szólóval és a „Deus qui vivorum”-mal. A pénteki mise Krisztus kínszenvedésének emlékéé volt.¹³⁵

128 *Omnipotens sempiterna Deus, qui vivorum dominaris simul et mortuorum, omniumque misereris, quos tuos fide et opere futuros esse praenoscis: te supplices exoramus; ut, pro quibus effundere preces decrevimus, quosque vel praesens saeculum adhuc in carne retinet vel futurum iam exutos corpore suscepit, intercedentibus omnibus Sanctis tuis, pietatis tuae clementia, omnium delictorum suorum veniam consequantur.* (Köszönöm Érszegi Géának, hogy felhívta ezen oratóra a figyelmemet.)

129 Pásztor, 2000. 84–85. p.

130 *Fidelium Deus omnium Conditor et Redemptor, animabus famulorum famularumque tuarum remissionem cunctorum tribue peccatorum; ut indulgentiam, quam semper optaverunt, piis supplicationibus consequatur.*

131 Pásztor, 2000. 84–85. p., 90. p. A halottakért végzett hétfői mise egyébként a német városi lakosság körében a német városok gyakorlatát követte (Sz. Jónás Ilona: A XV. századi konfraternitások. In: Ministerio. Nemzetközi történész konferencia előadásai. 1995. május 24–26. Szerk. Bárdos István–Beke Margit. Esztergom, 1998. 233. p.).

132 Pásztor, 2000. 86. p.

133 Pásztor, 2000. 86. p.

134 Pásztor, 2000. 86. p.

135 Pásztor, 2000. 87. p.

Szombaton Szűz Máriához három összekapcsolt *oratójával* könyörögjenek: a sajátjával, a Szentlélekhez szólóval és a „Deus qui vivorum”-mal. Temesvári Pelbárt szerint három oka van, hogy a szombat Szűz Mária tiszteletének szenteltetett. Egyrészt Szűz Mária fájdalma és közvetítő szerepe miatt, másrészt hitének állhatatossága miatt (szombaton ő nem ingott meg a tanítványokkal ellentétben), harmadrészt a konstantinápolyi ún. Hodégetria Mária-kép ezen a napon tett csodát.¹³⁶ A nagy nyugati rendek a Mária-kultuszban élen jártak. A pálosok számára is fontos volt Szűz Mária: hétköznapi és szombati zsoltosza szövege megtalálható a pálos breviáriumban, melynek magyar nyelvű fordítása is készült Kinizsi Pál felesége, Magyar Benigna számára. Az ünnepi Mária misék mellett nyolc votív mise is Máriát dicséri.¹³⁷

A végrendeletben Dorottya azt is elrendelte, hogy egy évig minden pénteken énekes misét tartsanak lelke könnyítésére, mely célból 52 régi — azaz pénzrontás előtti — forintot hagyott.

Dorottya különféle tárgyakat is hagyott a kolostor oltárai számára. Mivel az épületnek ma már romjai sem állnak, ezért ez az oklevél különösen fontos, ha részleteit kívánjuk megismerni. A templomban levő „nagy oltárnak” (főoltár) — az Úrkoporsónak — különböző textileket takarónak és párnát adományozott, kiemelve, hogy a nagypénteki feldíszítéshez szánja ezeket. A végrendeletben külön címszó alatt emlékezett meg egy kápolnáról, amely feltehetően azonos azzal, amelyet Dorottya kérésére Vince kőfaragóval épített, sajnos titulását nem jelölte meg. Három oltárral rendelkezett — ebből az egyik volt a főoltár –, és kórus is tartozott hozzá.

A felsorolt tárgyak közül valószínűleg némelyik a már említett szentlőrinci listába került, bár hangsúlyozni kell, hogy a biztosan Bajcsról származó tárgyak száma csekély lehetett ebben a kimutatásban. Valószínűsíthető, hogy a származási hely nélküli tárgyak között is előfordulhattak Dorottya adományai.¹³⁸

A ruházattal kapcsolatos tárgyak mindegyike egyházi rendeltetésű, ami nem meglepő, mivel egyházi intézmény a kedvezményezett, ahogyan a végrendelet többi részének ismeretében az sem, hogy nincs olyan ruhadarab sem, melyet átalakításra hagyna a bajcsi pálosoknak, hiszen világi ruháit más célra szánta.

136 *Pásztor*, 2000. 87. p.

137 *Török József*: A magyar pálosrend liturgiájának forrásai, kialakulása és főbb sajátosságai (1225–1600). Bp., 1977. 170–171. p.

138 A listát és a végrendeletben szereplő tárgyakat összehasonlítva biztosan megegyezőt nem találtam. (Ld. 102. lábjegyzet.)

Az egyéb használati tárgyak is az előbb megfigyelt tendenciát mutatják, minden egyes darab a liturgia bemutatásához szükséges kellék. Ezek: kazula, oltárterítő, szőnyeg, köpeny, dalmatika, terítő, atlaszszalag, humerálé, alba, pendulum, vánkös és kárpit a falra, illetve gyertyatartó, ampulla (ez mindig párban fordul elő), kehely, kereszt, szenteltvíztartó és szenteltvízhintő, füstölő és táblakép.

Sokféle anyag előfordul a végrendeletben, a fémtárgyak mind ezüstből készültek, egyikük aranyozott volt. A textilek gyakran arannyal átszőttek. Közös jellemzőjük, hogy a vászon kivételével mind drága anyag (damaszt, bársony, bíbor, atlasz, tafota). Az egyházi vonatkozás miatt nem meglepő a vörös szín nagy aránya sem (ide tartozik a meggyiszínű is), de megemlítendő, hogy emellett többféle szín feltűnik. A zöld, fehér, fekete szinte hasonló arányban fordulnak elő, de a manapság lilaként azonosított szederjes is megtalálható. (A zöld szintén nem rendkívüli, hiszen ez az egyházi gyakorlatban hétköznapi színeként jelenik meg.) A viseleti darabok díszítésénél a velencei kereszt a leggyakoribb — összesen hét esetben¹³⁹ –, ill. a gyönggyökkel való kivarrás. Kétszer előfordul fodros aranyszálal tartalmazó anyag is.

Két esetben tudjuk meg a tárgyak súlyát. Az oltárnak hagyott darabok között két nagyobb gyertyatartó 27,5 márkát nyomott, míg egy nagy aranyozott ezüst kereszt 22,5 márkát és 5 fontot.¹⁴⁰

A tárgyak méretét néhány esetben említi: kis kereszt, nagy kereszt, nagy gyertyatartó. Két ezüst gyertyatartó olasz vagy francia formára készült, kettő pedig útravaló, ezek minden bizonnyal kisebbek. A díszítések témája — ahol szó van róla — egyházi. Az egyik fekete bársony kazulán a teljesen aranyozott keresztben a feltámadás képe található. Egy másik fodros aranyszálal teljesen arany köpeny tartozéka egy gyöngyös pendulum, melyben a Szűz képe látható. Az oltárkép — mely a valpói várból, azaz valószínűleg a várkápolnából származik — Szűz Máriát ábrázolja, de ezenfelül nem tudunk róla pontosabban. A kápolnának hagyott falikárpit díszítése jobban azonosítható, mert azt a bibliai történetet ábrázolta, amikor Jézus megváltja a házasságtörő asszonyt.¹⁴¹ A kápolna három oltárára hagyott oltárterítők között van három fekete tafota, melyről megtudjuk, hogy festőművész által aranyozott, de a mintáról nem esik szó.

139 Emellett velencei pendulum is kitűnik. Kérdés, hogy ez a jelző csak a származási helyet jelöli-e, vagy esetleg valamilyen díszítési módra is utal.

140 Budai mértékegységek szerint számolva: 6,75 kg; illetve 5,68 kg.

141 Ld. Ján. 8,1–11.

Összegzésül megállapítható, hogy Kanizsai Dorottya hagyatékában jelentős szerepet kapott a bajcsi pálos kolostor. Ennek magyarázata a kolostor közelsége egykori lakhelyéhez, Siklóshoz, illetve azon kívánsága, hogy ott temessék el, mely célból kápolnát is építtetett a templomhoz. A jelentős földadomány mellett értékes tárgyakat is hagyott. Bár a gazdag adományozás nem ritka a korban, főleg ha Kanizsai Dorottya társadalmi rangját is figyelembe vesszük, de a végrendelet jelentőségét növeli, hogy nem csak az abban szereplő tárgyak, hanem még az épületek sem maradtak fenn a török kor viszontagságainak köszönhetően, tehát számos esetben csak a végrendeletre és a két oklevélre támaszkodva vizsgálhatók.

Függelék

1.

1525. december 8.

Kanizsai Dorottya, Geréb Péter és Perényi Imre nádorok özvegye végrendeletének részlete, mely a bajcsi pálosoknak tett adományokkal foglalkozik. Először megadja, hogy milyen miséket és imádságokat kell mondani a pálosokra hagyott véki birtok és tartozékainak fejében, majd a kolostorra hagyott tárgyakat részletezi. Külön bekezdést kapott egy szentély.

A végrendelet a bevezetéssel kezdődik, ezt követi a Dorottya halála után tartandó emlékmisék pontos leírása. A következő rész a különböző egyházi intézményeknek (bajcsi Mindenszentek pálos kolostor, valpói Szent László várkápolna, neuburgi Szent Lipót templom, füzitői Szűz Mária templom, bátai Szent Vér egyház, valpói Szent Farkas templom) szánt adományokat taglalja. Ezt követi az atyafiakról való gondoskodás (a nővéreinek nevezett Stubenberg Erzsébet és Eufémia), majd a tágabb családról és a szolgákról (Henyey Bernát valpói várnagy, Macskássy László, Dorottya udvarmesterasszony, Pozsgai Anna, Csikó Magdolna, Barai Dóra, Bosnyák Krisztina, Pozsgay Katus, Török Mária, Csikó Barbara, Székely Jusztina és Sztrezemley Palkó, Buday Miklós, két Sárkándy, Kis Ferenc, Kis Tamás, Székely Boldizsár, Székely András, Péterfalvi Demjén, Jancsi, Zoli apródok és Porkoláb Gáspár, Nagybajóti Kis Bálint, Éliás Ambrus, Szőlőssy Ferenc diákok). A végrendelet utolsó egységében adósságairól ad számot Dorottya.

Egyszerű, korabeli másolat, papíron. Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv (Wien), Hoffinanz: Ungarn, Rote 1 B, fol. (kézi számozás:) 220, 223v–226r; (gépi számozás:) 235, 238v–241r. (DF 286 364). A 18 fölióra terjedő iratot Takáts

Sándor dolgozta fel. Könyvében utal az eredeti példányra,¹⁴² azonban ez eddig nem került elő.¹⁴³

Fol. 219r.

1525

Testamenti domine Dorothe Kanÿsaÿ libellus

Fol. 220r.

1525

Nos Dorothea de Kanÿsa condam regni Hungarie palatina dum sepius animo revolvissemus tum boni Dei tum matris sue Virginis quamplurima in nos merita usque adeo collata, ut de condicione puppillari bis ad honorem dignitatemque palatine pervenerimus, tum mortem omnibus partim necessario obtinendam partim commemorationem animi defiximus eo tempore testame<n>tum nostrum (quo anime nostre bene consuleteque esse posset dispositum) condere dum altissimus Dominus nobis et animum liberum et corpus sanum prestitisset, quo hoc nostro proposito disposito securius tandem divine maiestati ac intemerate matri eius de omnibus donis suis in nos collatis atque impensis gratias quantumvis indignas haberemus. Itaque primum omnium anima nostra sue sancte deitati patrocínioque gloriose virginis Marie corpore vero nostro tanquam peccatricis terre ipse commendatis. Isto ipso die festi Concepcionis sacratissime virginis Marie¹⁴⁴ de omnibus rebus nostris per altissimum Deum nobis creditis (ut premissum est) corpore menteque sanis existentibus tale condidimus testamentum. In nomine patris et filii et spiritus sancti. Amen.¹⁴⁵

Fol. 223v.

De rebus ecclesiis legatis

142 *Takáts*, 1926. 85. p. 52. jz.

143 A szövegkiadás Érszegi Géza útmutatása szerint készült (*Érszegi Géza*: Paleográfia. In: A történelem segédtudományai. Szerk.: Bertényi Iván. Bp., 2001. 105–107. p.).

144 December 8.

145 Kihagytam a 220r–223r (kézi számozás), 235r–238r (gépi számozás) lapokon levő szövegeket. A jövőben a teljes végrendeletet szeretném publikálni.

Quia autem nos inter alios regularium ordines huic religioni heremitico, videlicet Sancti Pauli primi heremite semper devote fuimus fratribusque eiusdem ordinis, in quibus nostre possibilitatis fuit viventes subvenimus, propterea volvimus ut et post mortem nostram ipsi fratres heremite pro refrigerio anime nostre nobis per nostra merita in ipsos collata perpetuo astrigantur eisque fratribus in claustrum de Baych commorantibus sicuti totalem possessionem nostram Week¹⁴⁶ simul cum universis pertinentiis utilitatibusque quibulibet ad eandem de iure et ab antiquo debentibus in vita nostra pacifice perpetuo possidendam contullimus. Ita<que> eandem possessionem Week modo prescripto eisdem fratribus pacifice libereque possidendam perpetuo testamentaliter legamus ita, ut idem fratres heremite in sacello nostro in latere eiusdem ecclesie ad honorem <...> constructo perpetue teneantur ratione proventuum dicte possessionis Week pro anime nostre refrigerio singulis septimanis singulas septem missas celebrare. Prima missarum esse debet die Dominico, utpote propria ipsius diei Dominice vel autem de Sancte Trinitatis cum tribus oracionibus: prima eiusdem diei, secunda Sancte atque Individue Trinitatis, tertia 'Deus qui vivorum'. Feria secunda vita nostra durante pro peccatis, post obitum autem nostrum pro defunctis cum oracionibus, propria scilicet et 'Fidelium Deus'. Feria tertia ad honorem Beatissime Anne matris Marie cum collectis: prima scilicet propria, secunda Beate Dorothee, tertia 'Deus qui vivorum'. Feria quarta pro refrigerio animarum parentum nostrorum cum propria ac 'Fidelium Deus etc.' oracionibus. Feria quinta de sacratissimo corpore Christi cum propria et Beati Pauli primi heremite ac 'Deus qui vivorum' oracionibus. Feria sexta de passione Domini cum tribus collectis: puta propria, Assumpcionis Beate Marie Virginis ac 'Deus qui vivorum'. Die sabbati de Beatissima Maria Virgine tribus oracionibus annexis: prima scilicet propria et Spiritus Sancti ac 'Deus qui vivorum', secundum quod clarius specialiusque in litteris superinde confectis atque emanatis est expressum et specificatum.

Item eisdem fratribus claustrum de Baych, ut infra spacium unius anni singulis feriis sextis legant unum psalterium, in alleviacionem anime nostre legamus in antiqua pecunia florenorum 52.

146 Vék (Baranya megye): a 15. században Bodolyához tartozott, ami a valpói vár tartozéka (*Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II. Bp., 1894. [A továbbiakban: *Csánki* II.] 535. p.) Nem Bajcs közelében feküdt, hanem sokkal délebbre, ma már horvát területen, Csabagát és Bodolya között a Karasica partján. A Mays nemzetségbeliek birtokaként már 1215-ben említik ezt a települést, ma helynévként él csupán Baranyabántól északkeletre (Remetin Veka), illetve Kisfalud mellett (Veka). Bodolya Mohácsiától délre található, a 13. század végén Végi Pál fiaié volt. (*Patton*, 2009.)

Fol. 224r.

Item ad eandem ecclesiam claustrum de Baych legamus casulam unam de rubeo deaurato veluto, in qua est crux gemmata, ac humerale gemmatum una cum alba et ceteris attinenciis.

Item duas dalmaticas de purpura¹⁴⁷ rubea iterum simul cum albis et ceteras ad eas pertinentibus.

Item casulam de deaurato damasco albo, per cuius medium est crux gemmata iterum simul cum omnibus attinenciis.

Item duas dalmaticas de albo damasco simul cum omnibus attinenciis eidem ecclesie claustrum de Baych legamus.

Item casulam de rubeo damasco in aurifilo crispato¹⁴⁸ contextam, in cuius medio est crux Veneciana similiter cum omnibus attinenciis.

Item casulam de deaurato rubeo veluto, in cuius medio est crux Veneciana inserta, iterum cum omnibus attinenciis.

Item casulam veluti rubei non deaurati flore tamen elevato, in cuius medio crucem Venecianam aspecies, iterum cum omnibus attinenciis.

Item casulam de purpura viridi non deaurata, in cuius averso est crux Veneciana sartita, iterum cum omnibus attinenciis eidem ecclesie claustrum de Baych legamus.

Fol. 224v.

Item casulam de nigro veluto non deaurato, in cuius medio est crux Veneciana, una cum omnibus attinenciis eidem ecclesie legamus.

Item casulam alteram de nigro veluto, in cuius medio est crux deaurata per totum in effigie resurrectionis Domini, simul cum attinenciis.

Item casulam de rubeo damasco deaurato, in averso crux est Veneciana, iterum cum omnibus attinenciis.

Item casulam brunaticam¹⁴⁹ zederýes de veluto, in cuius medio est crux Venetiana, similiter cum universis attinenciis.

147 Purpura = bársony (Calepinus Latin-magyar szótára 1585-ből. Jakubovich Emil és Sági István közreműködésével sajtó alá rendezte Melich János. Bp., 1912. [A továbbiakban: *Calepinus*, 1912.] 262. p.)

148 Crispatus = fodorgatott (*Szamota István–Zolnai Gyula: Magyar oklevél-szótár. Régi oklevelekben és egyéb iratokban előforduló magyar szók gyűjteménye.* Bp., 1902–1906. [A továbbiakban: *Szamota–Zolnai*, 1902–1906.] 249. p.); = túlfinomított (*Bartal Antal: Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae.* Bp., 1984. [A továbbiakban: *Bartal*, 1984.] 182. p.).

149 Barna, szürke (*Bartal*, 1984. 84. p.)

Item cappam unam per totum auream de crispanti aurifilo contextam simul cum pendula gemmata, in qua effigiata est Virgo natum in ulnis complexa, legamus eidem ecclesie claustru de Baych.

Item cappam alteram de rubeo veluto non deaurato in parte adversa segmento tracti auri compositam una cum pendula Veneciana.

Item cappam terciam de damasco albo non deaurato simul cum pendula Veneciana eidem ecclesie de Baych legamus.

Item ad magnum altare in eadem ecclesia constructum legamus unum altaris indumentum de damasco rubeo deaurato factum.

Item ad idem altare legamus alterum indumentum de damasco albo non deaurato dispositum.

Fol. 225r.

Item ad idem altare magnum legamus duo candelabra argentea in forma Italica seu Francorum fabrefacta. Continentur ***¹⁵⁰

Item ad idem altare legamus alia duo candelabra itineraria argentea cum minori cruce. Continentur ***

Item pro die magne ferie sexte eidem ecclesie legamus velutum Merasini coloris¹⁵¹ cum tracto aureo discriminatum ad tegumentum sepulcri Dominici sartitum una cum carbaso¹⁵² circumcirca ipsum sepulcrum convolvende simul cum cussino viridis damasci in eodem sepulcro ac atalasium discolorem quattuor liciorum latitudine sub corpore Dominico sternere debentem. Item unum tapetum mediocre, quod sterni sub ipso sepulcro Dominico debebit.

Fol. 225v.

Sacello ad honorem <...>

Ad magnum altare sacelli nostri legamus unum indumentum altaris de atalasio rubeo deaurato factum.

Item ad secundum altare eiusdem sacelli legamus unum indumentum altaris de damasco albo non deaurato compositum cum royth deaurato.

Item ad idem secundum altare legamus tabulam, que est in choro castri nostri Walpo¹⁵³, in qua est depicta imago Virginis Marie.

150 *** = *A süly kimaradt.* (A továbbiakban is.)

151 Barna (*Bartal*, 1984. 417. p.). Mëggy-szín = dunkelrot (*Szamota-Zolnai*, 1902–1906. 633. p.)

152 Vékony (vitorla) vászon (*Calepinus*, 1912. 35. p.)

153 Valpó vár (Baranya megye): 1481-ben kapja Vingárti Geréb Péter Mátyás királytól, a továbbiakban is a Gerébek tulajdona, amíg Kanizsai Dorottya megörökli (*Csánki* II. 459. p.)

Item ad tria altaria eiusdem sacelli legamus tria indumenta altaris de purpuris viridi ac rubea alternatim sartitis facta pro cottidiano indumento.

Item ad illa eadem tria altaria legamus tria indumenta de nigro thaphota per artem pictoriam deaurata.

Item ad eadem tria altaria tres calices, tria paria ampularum, campanam unam argenteam ac duo candelabra maiora, in quibus candelabris continentur marcarum¹⁵⁴ 27,5 ac unam magnam crucem argenteam deauratam, in qua sunt marcarum 22,5, ponderum¹⁵⁵ 5.

Item ad eadem tria altaria legamus tria tapecia nova in eorum altarium suppedaneis sternenda.

Fol. 226r.

Item eidem sacello legamus cappam unam de nigro atalasio factam cum pendula Veneciana.

Item eidem sacello legamus unum conservatorium seu gestatorium aque benedictae una cum aspersorio. Continentur ***

Item legamus unum turribulum argenteum. Continentur ***

Item legamus ad chorum seu statum eiusdem sacelli duo tapecia viridea.

Item ad parietem eiusdem sacelli legamus auleum sive cortinam in effigie Salvatoris salvantis peccatricem mulierem per Iudeos adulterii accusatam.

2.

Buda, 1525. május 24.

Báthori István nádor megerősíti Kanizsai Dorottya, Perényi Imre nádor özvegyének végrendeletében tett adományát a bajcsi pálosoknak. Ennek értelmében örökre megkapják Dorottya Vék nevű birtokát annak minden tartozékával és hasznával együtt a jövőben mindennap tartandó misék és imádságok fejében.

154 A márka súlymértékegység, a 14. századtól a törvényes magyar súly a budai márka lett. Hóman szerint: 1 budai márka = 24,55 dkg. *Bogdán István*: Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darbmértékek 1874-ig. Bp., 1991. (A továbbiakban: *Bogdán*, 1991.) 454. p.

155 Jelentése: nehezék. Súlymértékegység. Az uncia magyar megfelelője. Három alegysége volt: bécsi (3,4737 dkg a 16. század végéig), budai (3,0695 dkg 1405–1686-ig), pozsonyi (3,4875 dkg 1854-ig). (*Bogdán*, 1991. 459. p.)

Hártya, zöld-sárga-lila selyemzsinóron viszonylag ép függőpecsét. Jobb alsó sarkában a felhajtás (plica) alatt: Ellywelgi.¹⁵⁶ DL 24152 (Acta Paulinorum, Bajcs 2 1). II. Lajos király 1525. június 11-én kelt átírása: DL 24153 (Acta Paulinorum, Bajcs 2 2).

Nos, Stephanus de Bathor regni Hungarie palatinus et iudex Comanorum etc. memorie commendamus tenore presencium significantes, quibus expedit, universis, quod generosa ac magnifica domina Dorothea de Kanysa spectabilis ac magnifici quondam domini Emerici de Peren eiusdem regni Hungarie palatini etc. relictæ coram nobis personaliter constituta onera et quelibet gravamina cunctorum fratrum, proximorum et consanguineorum suorum, quos infranotandum tangeret seu tangere posset negocium quomodolibet in futurum, super se assumens ac recipiens, sponte et libere confessa est et retulit in hunc modum,

quomodo ipsa attenta presentis vite mutabilitate res ac bona sua temporalia in celestem thesaurum commutare satagens ob eam singularem spem ac devocionem, quam erga beatum patrem Paulum primum heremitam gereret et haberet, sana ac matura intra se prehabita deliberacione totalem possessionem suam Week vocatam in comitatu de Baronia existentem habitam simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinenciis quibuslibet, terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, fenetis, silvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis vinearumque promontoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis aquarumque decursibus, molendinis et eorundem locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinenciarum suarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis ad eandem de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus claustro religiosorum fratrum heremitarum ordinis ipsius beati patris Pauli primi heremite in predio Baych vocato in comitatu de Baronia existenti fundato consequenterque fratribus in eodem claustro Deo iugiter famulantibus pro sua ac suorum omnium salute in perpetuam missarum infra declarandarum celebracionem dedisset, donasset et ascripsisset eo modo,

quod prefati fratres dicti ordinis Beati Pauli primi heremite et alii in prescripto claustro pro tempore degentes singulis ebdomadis singulas septem missas, utpote diebus Dominicis iuxta cursum temporis de die celebrandas cum tribus collectis:

156 Ellyevölgyi János Bónis szerint a Jagelló-kori jogászság egyik legnagyobb alakja volt. Csáladjáé a 15. század derekától a Somogy megyei Ellyevölgye (Illyemindszent) és még néhány Körös megyei birtok. Az 1480-as évek közepén talán már a személynőki irodában dolgozott, 1498 elején a személyes jelenlét bíróságának egyik ítélőmestere. 1504 és 1525 között nádori ítélőmester. Mohács után nyoma veszett. Neve a kancelláriai jegyzetekben: „Ellyg”. (Bónis, 1971. 359–360. p., 368. p.)

prima scilicet propria ipsius diei Dominice, secunda Sancte et Individue Trinitatis ac tertia 'Deus qui vivorum etc.', deinde feriis secundis durante vita prefate domine Dorothee pro peccatis, post obitum vero eiusdem domine Dorothee pro defunctis cum oracionibus, propria scilicet et 'fidelium Deus etc.', preterea diebus ferie tercie ad honorem et gloriosum nomen Beatissime Anne matris Deipare Marie cum tribus: prima propria, secunda Beate Dorothee ac pro conclusione 'Deus qui vivorum', ceterum feriis quartis pro refrigerio animarum parentum ipsius domine Dorothee cum propria ac 'fidelium Deus etc.' collectis, item feriis quintis de Corpore Cristi cum propria ac Beati Pauli primi heremite et 'Deus qui vivorum etc.' oracionibus diebus, postea ferie sexte de passione Domini cum tribus, puta propria Assumpcionis Beatissime Virginis ac 'Deus qui vivorum' collectis, tandem vero sabbatis diebus de Beatissima Virgine Maria cum tribus, propria scilicet prima, secunda Sancti Spiritus et tertia 'Deus qui vivorum etc.' oracionibus missas celebrare easque solemniter cantando divinam rem semper peragere debeant et teneantur,

immo dedit, donavit et ascripsit iure perpetuo et irrevocabiliter tenendam, possidendam pariter et habendam nullum ius nullamve iuris ac dominii proprietatem in eadem possessione Week sibi ipsis per amplius reservando, sed totum et omne ius suum omnemque iuris ac dominii proprietatem, quod et quam in pretacta possessione sua hactenus qualitercumque habuisset aut se vel suos successores habere speraret quomodolibet in futurum, in prenominationum claustrum consequenterque conventum fratrum heremitarum prenotatorum pleno iure transferendo harum nostrarum sigillo nostro impendenti communitarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Bude, in profesto Ascensionis Domini, anno eiusdem millesimo quingentesimo vigesimo quinto.

3.

Buda, 1525. június 11.

II. Lajos király átírja Báthori István nádor 1525. május 24-i oklevelét, amelyben az megerősíti Kanizsai Dorottya, Perényi Imre nádor özvegyének végrendeletében tett adományát a bajcsi pálosoknak. Ennek értelmében örökké megkapják Dorottya Vék nevű birtokát annak minden tartozékával és hasznával együtt a jövőben mindennap tartandó misék és imádságok fejében.

Hártya, sárga-fehér-kék selyemzsinóron függőpecsét. Bal alsó sarkában: Ludovicus rex manu propria. DL 24153 (Acta Paulinorum, Bajcs 2 1).

Nos, Ludovicus Dei gracia rex Hungarie et Bohemie etc. memorie commendamus tenore presencium significantes, quibus expedit, universis, quod pro parte et in personis religiosorum fratrum heremitarum ordinis Beati Pauli primi heremite in claustro Baÿch constructo degencium exhibite sunt coram nobis et producte quedam littere spectabilis et magnifici Stephani de Bathor huius regni nostri Hungarie palatini in pargameno privilegaliter confecte et sigillo eiusdem Stephani pendenti munite,

quibus mediantibus generosa domina Dorothea de Kanÿsa spectabilis et magnifici quondam Emerici de Peren prefati regni nostri Hungarie palatini etc. relicta pro refrigerio anime sue totalem possessionem suam Wek vocatam in comitatu de Baronÿa existentem habitam simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinenciis quibuslibet in perpetuam elemosinam claustro prefatorum fratrum heremitarum ordinis Beati Pauli consequenterque fratribus in eodem claustro Deo famulantibus sub condicionibus litteris in eisdem expressis in perpetuum donasse, dedisse et prescripisse dinoscebatur supplicatumque extitit maiestati nostre nominibus et in personis prefatorum fratrum heremitarum humiliter, ut prescriptas litteras ac omnia et singula in eis contenta ratas, gratas et accepta habentes litterisque nostris privilegalibus de verbo ad verbum inseri faciendo premissis perpetualibus dacioni, donacioni et inscripcioni aliisque omnibus et singulis intendere earundem litterarum clarius contentis nostrum regium consensum prebere dignaremur benivolum pariter et assensum, quarum quidem litterarum tenor talis est:

Következik Bátori István nádor 1525. május 24-i oklevele. (Ld. a 2. szám alatt!)

Nos igitur premissa supplicacione pro parte prefatorum fratrum nostre modo, quo supra, correcta maiestati regia benignitate exaudita et clementer admissa prescriptas litteras dicti Stephani de Bathor non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vicio et suspicione carentes presentibusque litteris nostris privilegalibus verbotenus sine diminucione et augmento aliquali insertas, quoad omnes earum continencias, clausulas et articulos eatenus, quatenus eedem rite et legitime existunt emanate viribusque earum veritas suffragatur, ratas, gratas et acceptas habentes premissis dacioni, donacioni et inscripcioni ac aliis omnibus et singulis intendere prescriptarum litterarum contentis nostrum regium consensum prebuimus prebemusque benivolum pariter et assensum et nihilominus ex devocione singulari, qua erga ipsum Beatum Paulum primum heremitam afficimur, totum et omne ius nostrum regium, si quod in predicta totali possessione Wek in dicto comitatu de Baronÿa existenti habita qualitercumque haberemus aut nostram ex quibuscumque causis, viis, modis et

racionibus concerneret maiestatem, cum cunctis suis utilitatibus et pertinenciis quibuslibet, terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, fenetis, silvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis vinearumque promonthoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis aquarumque decursibus, molendinis et eorundem locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinenciarum suarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis sub suis veris metis et antiquis existentibus memoratis claustro et fratribus in eodem constitutis et constituendis dedimus, donavimus et contulimus, immo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabili tenendam, possidendam pariter et habendam salvo iure alieno harumstrarum secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, inpendenti communitarum vigore et testimonio litterarum mediantibus. Datum Bude, in festo Beati Barnabe apostoli, anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo quinto, regnorum nostrorum Hungarie et Bohemie etc. anno decimo.

Tartalom

Tanulmányok

Thoroczkay Gábor

A dömösi prépostság története
alapításától I. Károly uralkodásának végéig 409

Csákó Judit

A középkori magyar történeti hagyomány mesés elemei
Albericus Trium Fontium krónikájának tükrében 435

Forrásközlések

Szabó Noémi Gyöngyvér

A kolozsmonostori apátság XV. századi szőlőtized jegyzékei ... 463

Kelényi Borbála

Kanizsai Dorottya végrendelete
és a bajcsi pálosoknak tett adományai 495

Szerzőink figyelmébe

1. A kéziratot számítógépen elkészítve, lemezen vagy e-mailen keresztül kérjük benyújtani, mellékelve egy példányban a kinyomtatott kéziratot is.
2. A lábjegyzetek folyamatosan számozva, a lap aljára legyenek törölve.
3. A kéziratban az évszázadokat — idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével — római számmal tüntessék fel.
4. A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk (csak a szerző nevét kurziváljuk, az összeállítókét és a címet nem!).
5. Optimális terjedelműnek (jegyzetapparátussal együtt) az 1–2 íves kéziratokat tekintjük (1 ív = kb. 40 000 „n”).

Hivatkozások elkészítése a Fonsban megjelenő dolgozatokhoz

Részletesen: Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. p.

1. Hivatkozás a kiadvány egészére

- a) *Szerző(-k)*: Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)

2. Hivatkozás a kiadvány egy részére

- a) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője: A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- c) A folyóiratcikk szerzője: A cikk címe. In: A folyóirat címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[= szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -tól -ig p.)

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vö., uő., uo., i. m., l. vagy ld. [= lásd], jz. vagy jegyz.